

احمد سلیم

نال میرے کوئی چلّے

(ناولٹ)

احمد سلیم

مکتبۂ دانیال

لکھاری ——— احمد سلیم

پہلی وار ——— ۱۹۷۶ء

ناشر ——— ملک نورانی، مکتبۂ دانیال. وکٹوریہ چیمبر ۲
عبداللہ ہارون روڈ، کراچی ۳

طابع ——— کتب پریس

مُل ——— سات روپے پچاس پیسے

عفت چودھری نوں!

چھندے ہزار عالم، توں کیہڑی ایں کُرٹے
اُچّی گھاٹی چڑھدیاں تیرے کنڈے پَیر پُڑے
تَیں جیہا مَیں کوئی نہ ڈِٹھا، اگے ہُوٹرے

(مادھو لعل حسین)

"IN THIS VAST LANDSCAPE HE HAD LOVED SO MUCH, HE WAS ALONE."

——— ALBERT CAMUS

"IF I HAD TO DESCRIBE MY LIFE IN ONE WORD, I SHOULD USE THE WORD LONELINESS TWICE."

——— PAUL POTTS

" اُن یتیم بچّوں کے نام !

جن کے والدین بقیدِ حیات ہیں۔"

عصمت چغتائی ——— انتساب "ٹیڑھی لکیر"

۱

پھیم جماعت وچ سارے چھوہراں کڑیاں توں وَدھ اتھرا چھوہر ہا۔ پڑھائی وچ ساریاں توں نالائق تے بھیڑے کماں وچ اگے اگے۔ جے اوہ بچڑا شرارتی ہوندا تاں ایڈی پریشانی دی گل کوئی ناہی پر اُس نوں تاں وہیندیاں ای ویکھیدیاں کئی بھیڑیاں عادتاں بی پے گئیاں ہاہن۔ اوہ سکولوں ونج کے ساری ساری دیہاڑ آوارہ چھوہراں نال اِیئں ڈنڈا نتے بنٹے کھیڈدا۔ استانی تے گھر آلیاں کولوں چھپ کے سِرکٹاں چھکدا تے اُس نوں پیسے چُراون تے دکاناں اُتوں کھاون پیون آلیاں شیئاں چا کے نسن دی بی عادت پے گئی ہائی۔ تے سبھ توں بھیڑی گل ایہہ ہائی جے اوہ روز پتنی نال رَل کے گنگے دا ٹھکریاں دا بنایا ہویا گھر ڈھاہ چھوڑدا۔ وَت گنگا کھنڈ؛ کھنڈ اسمان آلے پاسے مُونہہ کر کے ڈسکدا رہندا تے پھیم نوں

اس شرارت دا بڑا سواد آوندا۔ تریجی جماعت وچ آ کے اُس نوں کیہ ہو گیا ہا۔ دوجی جماعت وچ تے اوہ بڑا بھلا مانس تے دُبو جیہا چھوہر ہوندا ہا۔ پڑھائی وچ نشانیہہ دا تیز نئے اُس ویلے اُس نوں چوری شوری دی بی عادت کوئی ناہی۔ ایڈا کھڈاکل بی کوئی ناہ تے گگے نال نئے رل کے اوہ آپ گھر بنواندا ہوندا ہا۔ اوہ اوہدے واسطے ٹھکریاں ہکٹھیاں کریندا ہوندا ہا۔ دُوجی دے امتحان وچ جتنی توں بعد اس ساریاں نالوں وَدھ نمبر لئے ہاہن تے ایہہ جتنی بی اوہدے رنگ وچ رنگیندی ویندی ہائی۔ اوہ اوہدی چوری دے پردے کجیندی۔ سرکٹ چھکدیاں جے اس نوں کوئی دیکھ لیندا تاں اوہ اوہدے حق وچ گواہی دیندی۔ جیم کھوجیاں دا پتر ہا تے اوہ نمبردار دی دھی ہائی۔ عمر وچ اوہ بھانویں اوہدے کولوں سال چھیں مہینے نکی ہوئی ایں پر قد وچ اوہ اوہدے کولوں وڈی لگدی ہائی تے دوہناں دی سانجھ سنگت چنگے رنگ پئی نبھدی ہائی۔

تے میانہ گوندل دے اس پرائمری سکول دی وبہہ کو سالاں دی اُستانی ام کلثوم اُس دہاڑے ایہو گلاں سوچ سوچ کے پریشان ہوندی رہی۔ اٹھاں نواں سالاں دا ایہہ چھوہر دیہہ پردیہہ عادی چور بندا ویندا ہا۔ تے سرکٹاں چھک چھک کے اوہ اپنی نکی جیہی جان اُتے کیڈا ظلم پیا کریندا ہا۔

اوہ ساری ساری دہاڑ سروں ننگا پیروں واہناں یاں قبرستاں

وچ بھیڑے بھیڑے چھوہراں نال ایہی ڈنڈا تے بنٹے کھیڈدا یاں گُتیاں ہار
گلیاں وچ بھوندا رہندا - ایہہ چھوہر کیہ بنسی وڈا ہو کے ؟ استانی اوہدے
ویہناں وچ ڈُبی پئی ہائی -

تے استانی پتہ نہیں کیوں ایسے چھوہر بارے سوچ وہندی ہائی -
جماعت وچ ہور بی تاں بھیرے چھوہر گُڑیاں ہاہن آخر اوہ ہور کسے دیاں
سوچاں وچ کیوں ناہی ڈبی ہوئی - اوہناں وچ بی بی ہائی جس اپنے نکے
نکے ہتھاں نال ایڈی سوہنی گُڈی بنائی ہائی تے اوہناں وچ سارو ہا
جیہدی ماؤ استانی واسطے گُڑ دا پنیسا بنا کے گھلیا ہا تے اوہناں وچ
جنتری ہائی جیہڑی ہر ویلے خرگوش ہار پھدکدی رہندی تے منظورا کیڈا
تابعدار چھوہر ہا تے مورو، لنگڑا کنج وڈے ویلے سویلے ہکی کچھے بستہ
چائی ہکی ٹنگ اُتے ڈانگ کھڑکیندا سکول آوندا ہوندا ہا تے ہور بھیرے
چھوہر گُڑیاں ہاہن جیہناں وچ کوئی نہ کوئی گُن ہا - کوئی نہ کوئی چنگی گل ہائی -
پر استانی صرف چھیم بارے سوچدی پئی ہائی صرف چھیم بارے -

اتنے وچ گنگا اوہدا نکا بھرا اوہدے کول آ کے کھلو گیا گنگا یاں
ٹھکریاں دے گھر بنیندا تے یاں نمازاں پڑھدا ہوندا ہا ہور کوئی کم
اُس نوں کرنا ناہ آوندا - کلثوم اُس نوں کول بہا لیا تے اوہدے
والاں وچ اُنگلیاں پھیرن لگ پئی - اُس نوں گنگے نال بڑا پیار ہا -
جس ویلے چھیم اوہدا گھر ڈھاہ چھوڑدا تاں گنگے دا دکھ اوہدے کولوں
جریا نہ ویندا - اوہ چھیم دے بڑے ترلے کیندی ، اوہ پیار نال، سختی

نال ہر طرح اُس نوں ہوڑن دے جتن کریندی پر جیہم اُتے کے ملے دا اثر نہ ہوندا - پتھر دا بن گیا ہا اوہ تے اُکا ای - اس چھوہرے دا لیہ بنسی ؟ استانی گنگے دے والاں وچ ہتھ پھیر دیاں بی اوس دے ویہناں وچ ڈبی رہی تے بیٹھیاں بیٹھیاں اوہدی اکھ لگ گئی تے جتویلے سید ولایت حسین شاہ ہوری ڈیگری دی نماز پڑھ کے آئے اوہناں دا پُتر گنگا اپنا ڈھٹھا ہویا گھر بناون وچ رُجھ گیا ہویا ہا تے اوہناں دی کوجھے جیڈی دھی رانی سُتی پئی ہائی - اپنی مٹیار دھی دی جوانی نوں ڈردیاں ڈردیاں اوہناں ہک نظرے تکیا تے دت بوٹیاں نوں پانی دین لگ پئے۔

۲

آپا جی سلامالیکم
بھا جی سلامالیکم
شاہ جی سلامالیکم

استانی ، آپا جی ہوری ہاہن ، گنگا بھا جی ہوری تے سید ولایت حسین ہوری شاہ جی ۔

سارے چھوہر کڑیاں وڈے ویلے آکے سبھ توں پہلے سلام کریندیاں ہاہن ایہہ لما سارا سلام اوہناں نوں آپا ہوراں سکھایا ہا ۔سکول وچ بھا ہوری ہوون نہ ہوون شاہ ہوری ہوون نہ ہوون ایہہ سلام ویلے دی دعا ہار سارے چھوہراں کڑیاں تے فرض ہا ۔

تے اج پچی مچی شاہ ہوری بی کوئی ناہن تے گنگا بی کدائیں گیا ہویا

ہا- آپا ہوری بوہے کے بھانڈے پئے دھوندے ہا ہن ایہناں نظر بھنوا کے واروواری آوندے کڑیاں چھوہریاں نوں ویکھیا تے وت اپنے کم وچ جُٹ گئے۔

اوہ بھانڈے دھو کے اُٹھے تے سارے چھوہر کڑیاں دعا واسطے قطار وچ کھلو گئے ہا ہن اوہناں دعا پڑھن دا اشارہ کیتا تے بشریٰ پہلی قطار دے سامنے کھلو کے

لب پہ آتی ہے دُعا بن کے تمنا میری

اکھوان لگ پئی۔

دعا توں پچھوں آپا ہوری چھوہراں کڑیاں دی صفائی ویکھن لگ پئے۔ اَج چنی دے کپڑے میلے تے اوہدے نہوں ودھے ہوئے ہا ہن۔

اوہ ہِک منٹ اُس نوں غور نال ویکھدے رہے تے وت کجھ آکھے بناں اُگے وَدھ گئے۔ ہِکی نکرے جیم لگا کھلوتا ہا۔ اج بی اوہدے پیراں وچ جُتی کوئی ناہی تے اج بی اوہدی قمیض دے بیڑے ترُٹے ہوئے ہا ہن۔ اج بی اوہدے سر وچ مٹی گھٹا پیا ہویا ہا۔ تے اج بی اوہ بڑے غرور نال تن کے کھلوتا ہویا ہا۔

" اج چنی —————— گھی پھیر کے کیوں نہیں آئی ؟"

آپا ہوراں ایہہ سوال جیم کولوں پچھیا۔

" مینوں کیہ پتہ ؟" اُس آکڑ کے جواب دِتا۔

" اَج چنی دے کپڑے کیوں میلے نیں ؟"

"مینوں کیہ پتہ" اس اوسے آکڑ نال اپنا جواب دہرا دِتا۔

"اج چنّی دے نہوں کیوں نہیں کٹے ہوئے؟"

"مینوں کیہ پتہ"

"اس چھوہر دے دیدیاں دا پانی کدے اُڈ گیا اے ربّا!"

آپا ہوراں دے دل وچ ہک ہوک جیہی اُٹھی تے اوہ وت چنّی دے کول گئے۔

"ایہہ اج توں اپنا کیہ حال بنایا ہویا اے؟"

اس توں پہلے جے چنّی کجھ بولدی چھیم بھج کے کول آ گیا۔

"آپا جی! اج تے سارو دے کپڑے بی گندے نیں۔ نوراں تے مونہہ بی دھو کے نہیں آئی اج"

تے چنّی دیاں اکھیں وچ کوئی چنگ مچی پیار دی۔

۳

اگلے دہاڑے دعا توں پچھوں آپا ہوراں سارے چھوہراں کڑیاں نوں موری آلا ہِک ہِک پیسہ دیندیاں آکھیا کہ جے اوہ بھاء جی دا گھر نہ ڈھیہن تاں اوہ اوہناں نوں ہور بی پیسے دیسن ۔ آپا ہوری ہِکی ہِکی چھوہر کڑی کول ویندے نئے اُس نوں ہِک ہِک پیسہ دیندے ۔ جس ویلے اوہ جنی کول اپڑے اُس نِبویں پا لئی ۔ آپا ہوراں اوہدی تلی اُتے پیسہ دھرن واسطے اوہدا ہتھ نپیا تاں اوس مُنہ گھُٹ لئی ۔

"توں نہیں لینا پیسہ؟"

"پہلے چیم نوں دیو۔"

"اوس نوں بی دیندی آں پہلے توں تے لے کھاں۔"

"نہیں پہلے چیم نوں دیو۔"

تے آپا ہوری حیران بنے سوچن لگے
اِس کُڑی نوں کیہ ہو گیا ہے۔؟
ایہناں زوری چنی دی مُٹھ کھول کے اوہدی تلی اُتے پیسہ دھریا تے اگے وَدھ گئے۔جس ویلے اوہ چھیم کول اپڑے۔اوس بی چنی ہار نیویں پا لئی۔
آپا ہوراں اوہدا مُونہہ دوہاں ہتھاں نال نپ کے اُتے کیتا تے بڑے پیار نال آکھن لگے۔
"چھیم جی اپنا حصہ لے لئو"
تے آپا ہوراں نوں چھیم جی دیاں اکھیں سنیاں سنیاں لگیاں۔
" آپا جی! میں اگوں کوئی شرارت نہ کریساں۔سرکٹ بی نہ چھکساں۔ پیسے بی نہ چُریساں۔اِٹی ڈنڈا بی نہ کھیڈساں"
تے آپا ہوراں مُڑ کے چنی نوں ویکھیا جس ویلے دوہاں دیاں اکھیں ملیاں، چنی سسکن لگ پئی۔
تے ساریاں جماعتاں دے چھوہر حیران بنے ویکھن لگ پئے۔
چھیم جی نوں گھٹ کے آپا ہوراں ہانویں لا لیا تے ہکی دی جائی دو پیسے اوس نوں چا نپائے۔
" نہیں آپی مینوں بی ہکا پیسہ دیو"
" دُوجا پیسہ تیرے سچ بولن دا انعام اے"
تے اس دہاڑے ساریاں کُڑیاں چھوہراں چھیم نوں چپ چپ ڈِٹھا۔

ایہہ چپ پتہ نہیں اوس نوں کنج تے کتھوں چمبڑ گئی ہائی ؟ اوہ کجھ نہ بچے
ادھی چھٹی ویلے چھیم جی تے چنی سر جوڑ کے بیٹھے تے ہولی ہولی گلاں کریندے
رہے ہاہن اوہناں نہ سنتریاں کھادیاں نہ ٹانگری تے نہ ای پتناسے تے
وت چنی چھیم نال کوئی متا پکا کے اُٹھ کھلوتی ۔ اگوں سارو آوندا پیا ہا ۔ سارو
تریجی جماعت دا مانیٹر ہا تے چنی نوں اپنا کم ایتھوں ای بندا نظر آیا ۔ اوہ
سارو نوں لے کے وت چھیم کول گئی تے اوہ تریوے ادھی چھٹی مکن تائیں
کوئی متا پکیندے رہے تے وت ادھی چھٹی مکن توں بعد گل ہکی کن
توں دوجے کن تائیں تے ہکی جماعت توں دوجی جماعت تائیں اپڑن لگی ۔
تے وت بہوں ساریاں کڑیاں چھوہراں آپا جی نوں دسیا جے اج اوہ
چھٹی نوں پچھوں کجھ چر سکول وچ ای کھیڈسن جس ویلے چھٹی ہوئی بھا جی
اپنا کوٹھا اُسار کے کدائیں باہر نکل گئے ہوئے ہاہن ۔ شاید نماز پڑھن گئے
ہوون یاں شاید بیلیاں وچ وٹوانی کرن گئے ہوون یاں پتہ نہیں کدے
گئے ہوون ۔

کجھ چھوہر کڑیاں جیہناں چھیم تے چنی دے پکائے ہوئے متے نوں ناہ
منیا اوہ اپنے گھروگھری ٹر پئے ۔ دوجے کڑیاں چھوہر چنی تے چھیم سنے
بھا جی دے اسارے ہوئے ٹھکریاں دے کوٹھے کول ونج کھلوتے وت
ساریاں کڑیاں چھوہراں اپنا اپنا پیسہ اپنی اپنی جماعت دے مانیٹراں دی
تلی تے جا رکھیا چنی تے چھیم تُرے تُرے پیسے دتے تے پنج مانیٹر ٹھکریاں
دے مکان اگے بہہ گئے تے آپا ہوراں دوروں ڈٹھیا اوہ پنج چھوہر

سارے پیسے اوسے گھر دے بُوہے اگے انج ٹھوہن لگے کہ اَمنے سامنے گول گول پیسیاں دیاں دو قطاراں بن گئیاں - ایہہ مجھوتے گھر دے اندر وَین دا اِک راہ ہا- ایہہ اوہناں معصوم بچیاں دی ڈاہڈی پیاری سوچ ہائی- جیہدے اُتّے اس ویلے ساری خدائی قربان کیتی ونج سکدی ہائی تے آپا ہوراں ویکھ ویکھ کے خوش پئے ہوندے ہاہن اوہناں نوں وڈی خوشی چھیم تے چنّی دے سُور وَین دی ہائی- ایہہ چھوہر کڑی تے پورے جادوگر نیں - کل ایہہ دونویں آپا جی نوں بڑے بھیڑے لگے ہاہن تے اج اوہناں دا دل پیا کریندا ہا اوہ اوہناں دوہناں نوں اپنے سینے نال لا کے ایڈا پیار کرین ایڈا پیار کرین جے ساری خدائی ڈول ونجے -

تے وت سارو سارے چھوہراں کڑیاں نوں دسیا جے بھاء ہوری آ رہے ہن تے سارے جاتک اپنی کھیڈ دا تماشہ ویکھن واسطے ادے اُدے چھپ گئے - بھاء ہوری بُوہا لاہ کے اندر وڑے تاں سبھ توں پہلے اوہناں دی نظر بوٹیاں آلے پاسے گئی جتھے اوہ روز اپنا ڈھٹا ہویا گھر ویکھ کے رون بہہ ویندے ہوندے ہاہن - اج اوہناں دا مکان ثابت سلامت ہا- حیران ہو کے اوہناں ویکھیا- سامنے کوئی بی نہ ناہ - آپا ہوری بی اج جاتک بن گئے ہاہن اوہ بی کدائیں چھپ گئے ہوئے ہاہن - بھاء ہوری مکان کول اپڑے تاں ڈر نال اوہناں دیاں اکھیں اڈیاں گئیاں - اوہناں ترٹھک کے پیسیاں آئیاں دوہاں قطاراں نوں ویکھیا- دو منٹ اوہناں دیاں نظراں اڈیاں رہیاں وت اوہناں ہکا لت مار کے اپنا بنایا ہویا مکان آپ ڈھاہ چھوڑیا

تے سارے پیسے ٹھکریاں وچ کدائیں کھڑاچ گئے۔

اوہناں دوہاں ہتھاں نال اپنا سر پھڑ لیا۔ آسمان آلے پاسے مونہہ کرکے زور دی چیک ماری تے اوہناں ٹھکریاں اُتے ڈھیہہ پئے۔

آپا ہوراں چیک سن کے بھجے بھجے باہر آئے سارے چھوٹے بی نسے گگے دے دوالے آکھلوتے۔ اوہناں سبھناں دے معصوم چہریاں اُتے ہکو سوال ہا۔

"بھاجی ہوراں نوں کیہ ہو گیا اے؟"

تے آپا ہوراں گگے نوں ٹھکریاں توں چایا تے اوہدا بھار اپنے اُتے سٹ کے منجی اُتے آن کے گھتیا۔

"پیسے دا پیار بی بہوں ڈاہڈا ہوندا اے تے پیسے دا ڈر بی"۔ کئی سالاں مگروں چھیم جی نوں ایہہ گل چیتے آئی تاں اوہناں سوچیا ہا۔

۴

کل دے حادثے توں سارے چھوہر کڑیاں ڈرے ہوئے ہاہن — اوہناں نوں بہوں ڈر اس گلوں لگا جس ویلے اوہناں ویکھیا کہ اج چھیم سکول آیا نہیں ۔ اوہ سارے سمجھ گئے جے اج ساڈی خیر نہیں ۔ جے آپا ہوراں کجھ بی نہ آکھیا وت بی شاہ ہوراں ضرور مریسن ۔ پہلے بی جد کدی کسے چھوہر کڑی کولوں کوئی غلطی تھی ویندی ہائی تاں آپا جی اوس نوں چھوڑ دیندے ہاہن پر شاہ ہوراں چنگے رنگ اوہدیاں ہڈیاں سیکدے ہوندے ہاہن ۔ ایس گلوں کئی واری آپا جی شاہ ہوراں نال لڑے بی ہاہن پر شاہ ہوراں رٹی رٹائی گل دہرا چھوڑدے ہاہن جے وِگڑیاں تگڑیاں دا پیر ڈنڈا ہوندا اے ۔ اوہ چھیم نوں کئی واری مار بیٹھے ہاہن پر اس وگڑے ہوئے چھوہر اُتے اوہناں دے ڈنڈے دا کوئی اثر ناہ ہویا۔

تے اوہ سارے جاناں سوچ رہے ہاہن اج ساڈی تیر ہنیں
پر کوئی بی گل نہ ہوئی ۔ جیہن روز دعا توں پچھوں حاضری ہوندی ہائی اج
بی ہوئی ۔ جیہن روز حاضری توں بعد آپا ہوری ہر جماعت نوں وارو واری
سبق دیندے ہاہن اج بی اوہناں دتا تے شاہ ہوری جیہن روز بوٹیاں
وچ رُجھے رہندے ہاہن اج بی اوسے طرح رُجھے رہے تے گنگا جیہن
کل دی گل بھُل گیا ہویا ہا ۔ اوہ اج وی ٹھکریاں دا کوٹھا بنیا اُسریندا ہا ۔
صرف چنی دا مُونہہ لتھا ہویا ہا ۔ ڈر نال نہیں، کسے اندرلی پیڑ نال ۔
اوہدے کول آپا جی واسطے تے سارے چھوہراں کڑیاں واسطے ہک خبر ہائی کہ
چھیم، اوہدا پیارا چھیم کل رات دا بیمار اے ۔ اوس نوں راتیں ایڈے زور
دی کس چڑھی اے ، ایڈے زور دی کس چڑھی اے کہ اوہدا سیک چنی
توڑی بی پیا اپڑدا اے پر اوہ کسے نوں کجھ بی نہ دس سکی ۔ آپا ہوراں
ہک دو واری اوہدے کولوں اوہدے چھیم بارے پچھیا بی پر چنی ٹال گئی ۔
”پتہ نہیں چھیم کیوں نہیں آیا؟“
تے جدوں دوجے دہاڑے بی چھیم نہ آیا تے آپا ہوراں نوں ڈاہڈی
چنتا لگ گئی ۔ اوہناں سارو نوں اوہدے گھر گھلیا تے سارو آن کے دسیا
جے اوہ تے پرسوں رات توں تپ نال پیا بھکھدا اے ایس ویلے بی اُس
نوں ڈاہڈی کس چڑی ہوئی اے ۔
تے سُن کے ہک پیڑ جیہی آپاں ہوراں دے مونہہ اُتے پسر گئی چنی مُونہہ دوجے پاسے
بھنوا لیا تے آپا ہوری سمجھ گئے ایہہ معصوم جان اپنے اتھروں لُکیندی اے ۔

۵

اٹھ دہاڑیاں پچھوں جھیم سکول آیا تے اوہ ڈاڈھا لِسا ہو گیا ہویا ہا۔ رنگ پیلا پھیکا تے اوہدیاں نکیاں نکیاں اکھیں ہُن وڈیاں وڈیاں لگن لگ پئیاں ہاہن پچنی نوں جھیم وچ ہِک نواں حسن لشکدا دِسیا۔ اوہ پچھلے اٹھاں دیہاں توں اپنے خرچن والے پیسے جوڑدی رہی ہائی۔ اوس سوچیا ہا جس دہاڑے جھیم سکول آوسی ہیں اُس نوں ساریاں شیئاں لے کے دیساں تے اج پچنی نوں کوئی نواں روپ چڑھدا پیا ہا۔ آپا ہوراں اوہناں دوہناں نوں ویکھدے تے خوشی نال باورے ہو ہو ویندے رہے۔ اج اوہناں دے ویہڑے وچ چن تے سورج دوئے ہکٹھے پئے لشکدے ہاہن تے اج اوہناں دا ویہڑا جیکن رب دا ویہڑا ہا۔ اج اوہناں دے ویہڑے وچ دو پھُل کھڑے ہاہن جیہناں دی مہک اوہناں دے توڑ اندر تائیں پئی ویندی ہائی۔ اج اوہناں

دے ویہڑے وچ اوہناں دا اپنا بچپن پیا کھیڈدا ہا تے وت کجھ سوچ کے اوہناں دا مونہہ ہنیرے وچ ڈُبن لگا۔ اوہناں دے ویہڑے چھیم تے چنی ناہن پئے کھیڈدے۔ اوتھے تے اوہ آپ تے اوہناں دا راجو پیا کھیڈدا ہا۔ راجو جیہدا ناں سراج ہا تے جیہڑا میتی اوہناں دے نال پڑھدا ہوندا ہا۔ ہکی دہاڑے اوہ چپ چپیتا ایس دھرتی نوں چھوڑ کے ہکلا ای بہشتاں دی سیر نوں ٹُر پیا ہا۔ اُس نوں دو دہاڑے بکس چڑھی ہائی تے تریجے دہاڑے اوہدے ساہ ترُٹ گئے ہاہن۔ رب نے بجری ہرکٹ بال کے ان بیتیاں ای اُس نوں کہے ٹکرے سٹ دتا ہا۔

اوہناں اپنے خیالاں دا تار تروڑ کے وت چھیم تے چنی نوں ویکھیا تے اوہناں دے دل وچوں ایہناں دوہناں معصوم فرشتیاں واسطے دعا نکلی تے اوہ ایہہ سُن کے حیران رہ گئے کہ اوہناں دی دعا وچ ہکی ماں دا پیار پیا ڈلکدا ہا۔

ادھی چھٹی ویلے چنی چھیم نوں رج رج کے سنیاں کھوائیاں تے سارے پیسے ادھے گھنٹے وچ ای مُکا دتے۔

۶

دِہاڑے لگھدے رہے تے ہولی ہولی آپا ہوراں کول وت چھیم دِیاں شکائتاں پہنچن لگ پئیاں۔ پہلے اوہناں نوں دس پئی چھیم فلانی جائی بنٹے بیا کھیڈدا ہا۔ وت اوہناں نوں پتہ لگا چھیم سرکٹ چھکدا ویکھیا گیا اے۔ سبھ توں پہلے ایہہ دوئے خبراں بشریٰ آ کے دتیاں ہاہن جیہڑی چنی کولوں پتہ نہیں کیوں ایڈا سڑدی ہائی تے آپا ہوراں کجھ سوچ کے ایہناں خبراں نوں نرا کوڑ سمجھیا وت ہِکی دہاڑے اوہناں ویکھیا چھیم نوں اپنا سبق یاد ناہ تے اوس تختی اُتے زبانی املا بی ساری غلط لکھی ہائی۔ دوجے دہاڑے توں وت گُنگے دے گھر دے ڈھٹھن دا مُڈھ بجھ گیا تے وت گُنگے دا اوہو رون۔ پر ہِک گل بڑی عجیب ہوئی چنی ہُن چھیم کولوں دُور دُور رہن لگ پئی ہائی تے اوہدیاں اکھاں وچ اوہ رشک پتہ نہیں

کِتھے اُڈ گئی ہائی جیہڑی چھیم نوں ویکھن لگیاں اوہدیاں اکھاں وچ لشکدی ہوندی ہائی تے چھیم اِک اجیہا گناہ گار ہا جیہدے ماں پیو ہا ہن بی پر وت بی اوہ یتیم ہا جیہدا اسنگی ساتھی ہا بی پر وت بی کوئی ناہ۔ تے چھیم اِک اجیہا گناہ گار ہا جیہڑا اللہ ہار اپنے ہر کم وچ ہکلا ہا۔ فرق صرف ایہہ ہا جے اللہ دے کماں اُتے کوئی اُنگل دھرن آلا ناہ تے اوہدے کماں وچ ہر کوئی نقص کڈھیندا ہا تے اوہدے کولوں ڈردا ہا تے اوہدے کولوں نفرت کریندا ہا۔

اگے چھیم بھیڑے کم کریندا ہا تے کسے دا پیار اوس نوں کدی کدی کجھ سوچن تے مجبور کر دیندا ہا اوس نوں اپنے بھیڑے کمّاں تے شرم بی آوندی ہائی۔ ہُن چھیم کوئی بھیڑا کم کریندا ہا تے کسے دی نفرت اوس نوں ہور بی انھیاں کر دیندی ہائی۔

ہِک دیہاڑے اس چنی نال گل کرنی چاہی۔ اوہ نہ بولی تے وت ادھی چھُٹی ویلے سکولوں باہر ونج کے اوس ہِکّھے پچھے سرکٹ پھوک گھتے تے جس ویلے اوہ پرتیا اوہدیاں اکھّاں وچ کوئی اگ ٹردی پئی ہائی تے اوہ ڈولدا پیا ہا۔

آپا ہوراں اوہدی حالت ویکھ کے اوس نوں کول بلایا پر اوہ اٹھیا کوئی نہ۔ اُنجے دا اُنجے بیٹھا رہیا۔ اوہناں وت بلایا اوس سُنی اَن سُنی کر دتی۔ اوہ اُٹھ کے اوہدے کول گئے اوہناں نوں اوہدے ہوٹھاں اُتے سرکٹ دا تماکو لگا دسیا اوہناں نیڑے ہو کے سُنگھیا۔ اوہدے مُونہہ وچوں سرکٹ دی بوپئی آوندی ہائی۔ تاڑ کریندی ہِک چنڈ چھیم دیاں

گلھاں وچ لُھب گُئی تے جیکن ایہہ چنڈ آپا ہوراں چنی دے مونہہ اُتے ماری ہووے اَج اوہ سسکی۔ آپا ہوراں اج پہلی وار جھیم نوں ماریا ہا تے چنڈ مار کے اوہناں نوں تراٹاں اپنیاں گلھاں وچوں اُٹھدیاں محسوس ہوئیاں۔

جھیم دیاں اکھیں اُنج دیاں اُنج ٹکیاں رہیاں۔ اوہدا مونہہ اُنج دا اُنج بند رہیا۔ صرف اوہدے اندر بڑے زور دی پیڑ ہو رہی ہائی۔ جیکن کوئی اوہدے اندر وڑ کے اوہدے دل نوں پیا ہتھ پاوندا ہووے۔ اوہ اُنج دا اُنجے سر نیواں کر کے کھلوتا رہیا۔

چنی اُٹھی اوہدے کول آئی تے اپنے نکیاں ہتھاں نال اوہدی گلھ ملن لگ پئی۔

"جھیم توں میرے کولوں رُس گیا ایں" تے جھیم سر چا کے اوہدیاں اکھاں وچ ویکھیا وت پتہ نہیں اوہدے اندر ایڈی وحشت کتھوں آ گئی۔ اوس پورے زور نال چنی دا ہتھ جھٹک دتا تے اوہ دُور ونج پئی۔

اوہ چکرا کے ٹاٹ اُتے ڈھٹھا تے پھُٹ پھُٹ کے رون لگ پیا چنی جھتے ہائی اوتھے ای پتھر ہو گئی۔ آپا جی جھیم نوں اپنے دوہاں ہتھاں اُتے چا لیا تے جیکن اگ اوہناں دیاں باہواں وچ تے اوہناں دے سینے وچ بھڑک اُٹھی ہووے۔ اوہناں دا پنڈا اِنج بھکھن لگا جیکن اوہناں دے اندر کوئی تندور بل پیا ہووے وت اوہناں اوس نوں ویہڑے وچ گھتی ہی منجی اُتے پا دتا تے اوہدی نبض ویکھن لگ پئے۔

"ایڈی تیز کس ایہہ نکی جیہی جان کیکن سہارسی؟" وت اوہ مُڑے تے

کُڑیاں چھوہراں کول ونج کے آکھن لگے "تساں چھٹی کرو چھیم نوں ڈاہڈا تیز بخار چڑھ گیا اے، تے سارو، توں اوہدے گھر آکھ دیویں جے اج اوہ ایتھے ای رہسی ۔ اوہ گھر آون جوگا نہیں اے۔"

سارے کڑیاں چھوہر ویکھدے ای ویکھدے کھنڈ پنڈ گئے پر پتھر دا بت اوویں دا اوویں نصب رہیا۔

"چھنی توں گھر نہیں گئی؟"

"جی ـــــ؟" جیکن اوہ ڈونگھی نیندر توں جاگی ہووے وت اوہ اُٹھی تے چھیم نوں ویکھے بناں پولی پیریں باہر نکل گئی۔

۷

"جھب کرو اباجی، ہیم بہوں ڈاہڈا بیمار اے۔" تے چنی دا بیو چنی نوں لے کے اس گراں دے ساریاں نالوں سیانے ڈاکٹر، ڈھائی ڈاکٹر کول گیا، ڈھائی ڈاکٹر اوہ بہوں موٹا ہون کر کے سدیندا ہا۔لوک آہدے ہاہن جے اوہ پورے ڈھائیاں بندیاں جیڈا ہے۔

تے چنی جس ویلے ڈھائی ڈاکٹر نوں لے کے سکول اپڑی آپا ہوراں ہیم دے متھے اُتے پانی دیاں پٹیاں پئے رکھیندے ہاہن تے ہیم بے ہوشی وچ پتہ نہیں کیہ الول جلول گلاں پیا کریندا ہا۔

ڈھائی ڈاکٹر تھرما میٹر لا کے پورا ہک منٹ ہیم دی نبض ٹوہندا رہیا۔ وت اس ہک ٹیکہ لایا تے آکھن لگا۔

"گولیاں تے پیون دی دوائی ہیں دکان تے ونج کے گھل دیساں

ایہدے نال بہوں گلاں نہ کرنیاں تے اس نوں بھُت بنا کے دینا۔"

"پیسے ڈاکٹر صاحب ——؟" آپا ہوراں پچھیا۔

"اوہ پہنچ گئے نیں۔"

بھنوڑی ڈھل پچھوں ڈاکٹر صاحب دا نوکر گولیاں تے پیون دی دوائی لے کے آ گیا۔

چنی چھیم دے کول بہہ گئی تے اوہدا سر اپنی جھولی وچ رکھ کے اُس نوں مُٹھیاں بھرن لگ پئی۔ آپا جی دوائی دی خوراک پا کے لیائے تے اوہناں دوہناں رل کے اُس نوں دوائی دی خوراک پوائی۔ اوس ویلے شاہ جی بوٹیاں وچ رُجھے ہوئے ہاہن تے گنگا ٹھکریاں دا مکان بناون وچ۔ کیوں جے اجے نماز دا ویلا ناہ ہٹیا تے ہور کوئی تریجا کم اوہناں کول کرن واسطے کوئی ناہ۔

"میں ہُن وینی آں —— وت شاہیں آوساں۔" چنی اُٹھ کے وین لگی تے آپا جی آکھیا۔

"توں اجے تائیں روٹی بی نہیں کھاہدی، روٹی تے کھا لے۔"

"چھیم بی تے نہیں کھاہدی۔" تے اوہدی آواز جیکن کھوہ وچوں آئی ہووے۔

"اُس نوں بی میں ہُنے بھت بنا کے دینی آں۔ توں دو چار گراںہہ پا لے۔"

"نہیں آپی میں شاہیں کھا ئیساں۔"

تے آپا جی اس گڈی جیہی کُڑی دے جذبے تے حیران رہ گئے کدی

اوہ بی نے انج ای ہا ہن۔

"راجو" ہک ہوک جیہی اوہناں دے دل وچ اُٹھی تے اوہناں دیاں اکھیں وچوں وگ گئی۔

چنی ٹر گئی تے اپنے پچھے ہک پیڑ چھوڑ گئی۔ پیڑ جیہدیاں تراٹاں آپا جی دے کلیجے وچ اُٹھ رہیاں ہاہن۔

پانی دیاں پٹیاں نال جیکن اگ ہور بھڑک اُٹھی ہووے جھیم پچھی ہار تڑفن لگ پیا۔ تے آپا جی اوہدی حالت ویکھ کے گھابر گئے۔

"راجو" اوہناں اوہدے بلدے ہوٹھاں اُتے اپنے بلدے ہوٹھاں دے انگار رکھ دتے۔

تے جھیم وچ راجو نوں ویکھدیاں اوہ اکا ای بھُل گئے جے اوہ میت وچ یسرنا القرآن نہیں پئے پڑھدے۔ تے ایہہ کچا کوٹھا ہک سکول اے جتھے اوہ پڑھاوندے ہن۔

تھوڑی دِھل پچھوں جھیم دے گھر آلے اوس نوں ویکھن آ گئے۔ جس ویلے اوہ پرتے سورج لہو وچ نہاتا پتالاں وچ ڈبدا پیا ہا تے آپا جی نوں لگا ہک سورج اوہناں دے اندر بی پیا ڈبدا ہا تے چن جیکن اوہ آپ ہون چنی ہار۔ تے اوہناں ویکھیا چنی پتہ نہیں کس ویلے آ کے اپنے جھیم دی سرہاندی بہہ گئی ہائی۔ جھیم دی کُس ہن مٹھی ہائی تے اوہ پورے ہوش وچ ہاہن۔ چنی اوہناں واسطے کہانیاں آلی ہک کتاب آندی ہائی۔ ایہہ اوہا کتاب ہائی جیہڑی ہک واری جھیم بی نے اوہدے کولوں منگی ہائی تے اوس دیون

نوں نانہہ کر چھوڑی ہائی پر اوہنیں دنیں تے اوہ چیمی نال اپنا سنگ تروڑ کے حیاتی دی سر کے ہکلی ای ٹری ویندی ہائی ۔ چیمی جی اوہدی کوئی گل بجے ناہن مینندے ۔ نہ ہرکتاں چھکنیاں چھوڑیندے ہاہن تے نہ ای بُھڑے چھوہراں دا سنگ تروڑیندے ہاہن ۔ ہکی دہاڑے چنی آکھ دتا ہا جے اوہناں اپنیاں ایہہ گلاں نہ چھوڑیاں تے اوہ اوہناں کولوں ہمیشہ واسطے رُس ویسی تے وت اوہ رُس بی گئی ہائی پر اج سکول وچ جس ویلے اوہ اوہناں دے گُلان اُتے بی ناہی بولی تے اوہناں کسے اندرلی پیڑ دے ہتھوں باہر وںج کے بہوں ساریاں ہرکتاں چھک لئیاں ہاہن تے ہُن اوہ وت اوہدی حیاتی دی سبھ توں عزیز ہستی بن گئے ہوئے ہاہن۔

تے اوہ چیمی جی نوں وچوں وچوں کہانیاں پڑھ کے سُنان لگ پئی پر چیمی جی چُپ ہاہن جیکن اوہناں دے ہوٹھاں اُتے کسے جندرے لا چھوڑے ہون ۔ نہ اوہ ہسدے نہ اوہ رُندے ۔ نہ اوہناں کوئی گل لیتی تے چنی کدی اوہناں دا سر گھٹے ، کدی اوہناں دے موہڈھے دباوے ۔ کدی اوہناں دے متھے اُتوں والاں دیاں لٹاں پچھے ہٹاوے تے کدی........

وت آپا جی دوائی دی دُوجی خوراک پا کے لے آندی ۔ پر اوہناں پیون توں نانہہ کر دتی تے اوہناں چنی نوں آکھیا جے اوہ اوتھوں اُٹھ ونجے ۔ چنی چپ کر کے اُٹھی تے کجھ آکھے ویکھے بناں ای ٹر گئی ۔ چیمی جی دوائی دی خوراک فرش اُتے ویٹ دتی تے گولی پرانہہ وگا ماری۔ ہکلے آپا جی اوتھے کیہ کریندے ۔ اوہناں نوں تے ایہہ بی ناہ پتہ

بیمار نوں دوائی لَیٔ دینی ہوندی اے تے اوہدی دیکھ بھال پئی کرنی ہوندی اے اوہ کوئی نرس ہاہن یاں اوہ کوئی ماں ہاہن ۔

"ماں ـــــ" ہِک ٹیس اوہناں دے کلیجے وچ اُٹھی تے اوہناں ویکھیا اوہیم جی ہارمنجی اُتے کِس نال پئے بھکھدے ہن تے اوہناں دے بے بے جی اوہناں نوں دوائی پئے دیندے ہن ۔ ایہہ اوہناں اُجڑے دیہاں دی گل اے جد راجو اوہناں نوں چھوڑ کے ہکلیاں ای بہشتاں دی سیر نوں ٹُرپیا ہا تے انج سنگ دے ترُٹن نال اوہ منجی اُتے پے گئے ہاہن ۔ اوہناں دے بے بے جی کیڈے ترلے لیندے ہاہن دوائی پیون واسطے ۔ نے اوہ کِنج اوہناں اُتے دو دو رضائیاں دے کے ساری ساری رات اوہناں دی منجی دے پھیرے گھتیندے رہندے ہاہن نے آپا جی نوں لگا کہ اوہ جھیم دے بے بے جی ہن ۔ وت اوہ اُٹھے اندروں ریشمی رضائی کڈھی تے پہلی رضائی اُتے پا دتی ۔ جھیم جی اپنیاں انگلاں گورے ریشم اُتے پھیرن لگ پئے جیہڑا رضائی دے اُتے لگا ہویا ہا ۔ وت اوہناں اُتلی رضائی ہیٹھاں کروالئی تے اوہدا ریشم آلا پاسا بی پرتوا لیا ۔ ہُن کولا ریشم اوہناں دے سارے پنڈے نوں چھوہن لگا تے اوہناں نوں ایہدا بڑا ای سواد آیا ۔

آپا ہوری ہِکی تھالی وچ بھت پا کے لیائے تے اوہناں کھان توں نانہہ کر دتی " آپی ! اجنبی تے کجھ نہیں کھاہدا "

تے آپا ہوراں زور زبری دو چار کاشکاں اوہناں نوں کھوادتیاں ۔

"چھیم جی جے تساں ہور نہ کھاہدا تے میں تہاڈے کولوں رُس ویساں"

"آپی ! مینوں چھیم نہ آکھو چھیم نہ آکھو"

تے اوہناں اپنا سر منجی دے پاوے اُتے دے ماریا۔ کاہلی نال آپا جی اوہناں دا سر اپنے دوہاں ہتھاں وچ نپ لیا تے اوہناں دا متھا ملن لگ پئے۔

" دو نرے کاشکاں ہور کھالے اپنی آپی واسطے "

تے آپا جی دو نرے کاشکاں کردے کردے ساری تھالی مُکا دِتّی۔

بھاء ہوری تے شاہ ہوری شاماں دی نماز پڑھ کے آئے تاں چھیم کول کھلو گئے۔ دوہاں مونہہ ای مونہہ وچ کجھ پڑھ کے اوس نوں پھوکیا تے وت اندرلے کمرے وچ وڑ گئے۔

"توں جھٹ کو سون دی کوشش کر۔ میں روٹی کھوا کے ہنے آئی"

تے آپا ہوراں اوہدے اُتے رضائی برابر کیتی گگے تے نوں تے شاہ ہوراں نوں روٹی کھواون واسطے اندرلے کمرے ول ٹُر پئے۔

گولی گولی رضائی اوہناں دے مونہہ تے اکھاں نوں چھوہ رہی ہائی تے رضائی وچ دھاگے دے تروپیاں نال جھریاں وِتھاں بن گئیاں ہاہن۔ اوہ اوہناں نوں انگلاں جاپیاں۔ چنی دیاں انگلاں۔ اوہ اوہناں دیاں اکھاں اُتے ہتھ دھر کے اکھیندی پئی ہائی۔

لُک چھپ جانا......

تے اوہ ایس مٹھی لوری دے رنگھ نال سوں گئے۔

۸

بھیم سُتا کھتاں ہا ، اوہ تاں نمبردار ہوراں دے گھر لگا وَیندا ہا ، چنی نوں ملن واسطے ، اوہدیاں اکھیں نہ بند ہاہن نہ کُھلیاں ہاہن ۔ اوہ پیر پیر تے ٹھڈے کھاندا ، ڈِگدا ڈھاندا لگا وَیندا ہا تے جس ویلے اوہ چنی کے اپڑیا حویلی دا وڈا بُوہا ماریا ہویا ہا ۔

اُس بُوہا کھڑکایا چنی دے بے بے جی جس ویلے بُوہا کھولن آئے اوہ بھیم نوں ویکھ کے حیران رہ گئے ۔ اوہناں اوس نوں اگے وَدھ کے ہانویں لا لیا تے اپنی مہربان چھانویں اوس نوں اندر لے گئے ۔

" ماسی جی ——— !" بھیم چنی دے بے بے ہوراں نوں ماسی جی سدیندا ہوندا ہا ۔

" ماسی صدقے ، ماسی واری ، میندے بھیم نوں کینڈی نظر کھا گئی اے ۔"

وَت نمبردار ہوراں اگے وَدھ کے اوہدے سر اُتے ہتھ پھیریا۔
جھیم دیاں اکھیں چنی نوں پیاں بھیندیاں ہاہن ۔
"ماسی جی ——!" اوہ کجھ پچھنا چاہوندا ہا پر اگوں بول نہ سکیا۔
تے ماسی ہوراں چنی نوں ہوکرا ماریا ۔
"چنی ، دیکھ کون آیا ای "
چنی نیویں پائی اندرلے کوٹھے چوں نکلی تے ہَولی ہَولی ٹُردی اوہدے کول آکے کھلو گئی ۔
"چنی میرے کولوں رُس گئی اے ۔اس نوں منا دیو ماسی جی"
" بھلے کدائیں دے " تے ماسی ہوری ہس پئے ۔اوہناں دوہناں نوں اپنیاں باہنواں وچ گھُٹ لیا تے دوہناں دے سِراں وچ اپنیاں اُنگلاں پھیرن لگ پئے ۔

۹

وَت اسمان وچ زور دے بدل گجے تے چھیم جی اکھیں کھول دتیاں۔ آپا ہوری تتا تتا دُدھ دا پیالہ لے کے اوہناں دے کول کھلوتے اپنیاں انگلاں نال اوہناں دے والاں وچ گھمی پئے کریندے ہاہن ۔پورا ہک منٹ چھیم جی پٹ پٹ آپا ہوراں دے مونہہ ول تکدے رہے ۔کیڈا سوہنا خواب اوہ ویکھدے پئے ہاہن وت آپا ہوراں اوہناں نوں سہارا دے کے اٹھایا تے دُدھ دا پیالہ اوہناں دے مونہہ لا دتا ۔

"میں تینوں اندر جا بنا دینی آں ۔باہر سونا چنگا نہیں ـــــــ"

"اندر ڈر لگدا اے ۔"

"میں جے ہوساں تینڈے کول ۔"

تے اوہناں دا ڈر دُور ہو گیا ۔

آپا ہوراں پہلے اندر وبج کے جا بنائی وت سہارہ دے کے اوہ اوہناں نوں اندر لے گئے۔

بدل گجدا پیا ہا تے مینہ دے ڈر توں اوہناں گنگے تے شاہ ہوراں دے بسترے ویہڑے وچ بناون دی جائی برانڈے وچ بنا دتے تے ویہلے ہو کے اوہ چھیم جی دے کول ای آ کے ملے پنے گئے۔ اگ دیاں لپٹاں سارے بتے اُتے پسریاں ہویاں ہاہن۔ چھیم جی دے پنڈے اُتے برف پئی بلدی ہائی۔ تے اگ پئی پنگھر دی ہائی۔ آپا ہوراں اوہناں دیاں گلہاں اُتے ہتھ رکھ دتا وت آکھیو نیں۔

"میں تہانوں چنڈ ماری ہائی چھیم جی۔"

"..............."

"تساں بڑے چنگے او چھیم جی۔"

"............"

"سچی تساں بڑے ای چنگے او۔ تساں ہکی دہاڑے وڈے آدمی بنسو"

"............"

"تساں وڈے وڈے کم کریسو، کرلیسو ناں.....؟"

"............"

"تساں میرے نال بولنا نہیں، نہیں بولنا۔"

"............"

وت آپا ہوراں اپنے بلدے ہونٹھ چھیم جی دیاں اکھاں اتے رکھ

دتے تے اوہناں دے سارے ہنجھو پی لئے۔ ہنجھو بندے دے ضمیر دی اُتلی پرت ہوندے ہین۔ اوہناں ہنجھواں وِچ کوئی دکھ ہا کہ کوئی شرمساری ہائی۔ آپا ہوراں نوں محسوس ہویا اوہناں دے موہنہ وِچ نہ تے موہرا گھلیا ہا تے نہ ای کھنڈ۔ کوئی اوپرا سولڑا ہا اوہناں دا۔ کسے دوائی دا سواد۔

چھیم جی دی کس بھانویں مٹھی پے گئی ہوئی ہائی پر لجے بی اوہناں کولوں بڑا سیک پیا آوندا ہا۔ اوس سیک نے آپا ہوراں دے اندر بی اگ بھڑکا دتی تے اوہناں چھیم جی نوں توڑ اندر تائیں گھٹ لیا۔ باہر زور دی بجلی کڑکی تے مینہ لاہن لگ پیا۔ آپاں ہوراں اوہناں نوں ہور بی اپنیاں باہواں وِچ کس لیا۔ چھیم جی نوں ڈاہڈا نگھ لدھا۔ اوہناں دی ٹھردی کنبدی جان بڑا سکھ سواد مانن لگی۔ تے اوہناں اپنا سر آپا ہوراں دی چھاتی اُتے ٹِکا دِتا۔

" راجُو " اوہناں دے کنبدے ہونٹھاں وچوں بس ایناں ای نکلیا۔ ہُن، اوہناں دے ہونٹھ ای نہیں اوہناں دا سارا پنڈا پیا کنبدا ہا تے اس کنبنی وِچ پتہ نہیں کیویں اوہناں دے جھگے دے بیڑے کھل گئے تے ہُن چھیم جی دے ہونٹھ اوہناں دیاں ننگیاں چھاتیاں نال ٹکرا رہے ہاہن۔ آپا ہوراں ہک جنون وِچ پورے ٹِل نال اوہناں نوں گھٹیا تے جیکن اوس نکی جیہی جان دیاں ساریاں ہڈیاں کڑک گئیاں ہون۔ ریشمی رضائی دے اندر الیس گھول وِچ اوہناں دے کپڑے پتہ نہیں کس ویلے تے کیکن اوہناں دے پنڈے توں کھسکدے گئے۔ تے اوہناں دا روح راجو دے پنڈے دی دلدل وِچ کھبدا ہویا تپالاں وِچ لہہ گیا۔

١٠

چھیم جی دی چنی مرگئی پر اوہ دہاڑاں راتاں اُنجے جیوندیاں رہیاں جیہناں وچ اوہدے ساہ گُھٹے ہوئے ہاہن۔

جس ویلے آپا ہوری چھیم جی دے پنڈے وچوں راجو دا رُوح پئے بھیندے ہاہن۔ اس ویلے بُوہا بڑے زوراں نال کھڑکیا مینہہ دے نال نال ہنیری بی پئی چلدی ہائی۔ آپا ہوری سمجھے ہوا پئی آکڑاں بھنیندی اے پر نہیں ایہہ تاں سچی مُچی کوئی بُوہا پیا کھڑکیندا ہا۔ شاہ ہوراں تربھک کے اُٹھے تے بُوہے آلے پاسے بھجے۔ آپاں ہوراں بی اپنے کپڑے ٹپڑے ٹھیک کرکے شاہ ہوراں دے پچھے نس وگے۔

باہر وسیندے مینہہ وچ نمبردار ہوراں تے اوہناں دے نوکر آئے ہاہن تے چنی دا پئے پچھیندے ہاہن۔ چنی شاید چھیم جی نوں پُچھن آئی ہائی پر گھر ناہی

پرتی ۔ سُن کے آپا ہوراں دا لُوں لُوں کنب اُٹھیا ۔ ایتھوں تاں اوہ پندرہ منٹاں وچ ای پرت گئی ہائی ۔ چھیم جی اوس نوں کول باہمن ای ناہ دِتا ۔ کوئی پُٹھی سِدھی حرکت نہ کر لئی ہوس ۔ آپا ہوراں دے دل وچ ڈر جا گیا ۔ وَت اوہناں دے اندروں چنی واسطے کوئی اوپری پیڑ اُٹھی ۔ چھیم جی کس نال پئے بھکھدے ہاہمن پر اوہ بی رُکدے رُکدے بُوہے تائیں اپڑ گئے تے جس ویلے اوہناں نُوں ساری گل دا پتہ لگیا ۔ اوہ نمبردار ہوراں نوں چمبڑ گئے ۔

”میں وی تہاڈے نال ویساں چنی نوں ڈھونڈن “۔

تے نمبردار ہوری ، اپنی جاگڑی دے دکھ نال جیہناں دا کلیجہ پیا کھُسدا ہا اُس نوں اپنیاں دوہناں باہواں وچ لے کے آکھن لگے ۔

” مینہہ پیا وسدا اے ، تینوں ہور کس چڑھ ویسی “۔

پر چھیم جی مچل گئے تے اوس رات اوہناں شاہ ہوراں تے نمبردار ہوراں دی انگل پھڑ کے میانے گوندل دا ہک ہک بُوہا کھڑکایا ۔ جتھاں جتھاں چنی دے لبھن دی آس ہو سکدی ہائی اوتھاں اوتھاں اوہ گئے ۔ پر ہر بُوہے اُتے بی اوہناں دے دل دی کلی نہ کھڑی تے پیر پیر اُتے اوہناں دا دل سجدے کریندا رہیا ۔

” ربا ! چنی لبھا دے “۔

تے اوس رات پتہ نہیں نمبردار ہوراں نال اوہ کتنی واری چنی دے گھر گئے ۔ کتنی واری سکول آئے ۔ کتنی واری اوہناں بُشری ، سارو ، مورو ، بی بی ، نُوراں تے سکول دیاں ہور چھوہراں کڑیاں دے بُوہیاں اُتے اپنیاں

سسکیاں دی دستک دتی۔

رات لگھ گئی۔ وڈا ویلا ہون تایئں سکول دے ہور بی کئی چھوہر بھن آلیاں دے سنگ رل چکے ہاہن۔ نمبردارنی ساری رات بُوہے وچ کھلوتیاں لگھا دِتی ہائی۔ آپا ہوراں ساری رات بُوہے وچ کھلوتیاں بتا دِتی ہائی۔ وت سویلا ہویا تے ایہو جیہا کالا سویلا جیہڑا اچنی دی موت دا سنیہا لے کے آیا تے آپا ہوراں نوں لگا رات ناں ہُن ہوئی اے۔ اللہ پاک دی پاک پوتر تے جیوندی جاگدی کتاب بے جان ورقیاں ہار ہکی ارُوڑی توں لدھی۔ چنی نوں کوئی کُتا چوڑ کے سٹ گیا ہویا ہا۔ اوہدی سُتھن لہو وچ لبڑی ہوئی ہائی تے مُونہہ اُتے چکاں دے نشان پئے ہوئے ہاہن۔ اس گراں دے ہسدے وسدے کھلواڑے وچ کوئی جنگلی سور چھپیا ہویا ہا تے اس کھلواڑے وچ لگی اگ دیاں لپٹاں بُوہے بُوہے نوں ساڑدیاں ہاہن۔ نمبردار ہوراں دا تے لک ای ترُٹ گیا۔ نمبردارنی وت وت پانی دے چھٹیاں نال ہوش وچ آندی ونجے تے بے ہوش ہو ہو ونجے۔ گھر گھر وین پَون لگے۔ ایس حادثے سارے گھراں دیاں نیہاں ہلا دتیاں۔ ٹھانہ حرکت وچ آ گیا۔ ایڈا وڈا ظلم کدی کسے نے ویکھیا سُنیا ناہ۔ اٹھاں نواں ورھیاں دی مشُومڑی نال ایہہ کیڈا وڈا دھروہ ہادت نمبردار تے نمبردارنی ہوراں بڑے ساؤُ بندے ہاہن۔ کسے نال وادھی گھاٹی نہ کرنی جے ہو سکیا تے اگلے دا روح راضی کرنا نہ ہو سکنا تے ہتھ جوڑ دینے۔ کسے دا دل تروڑنا تے جیکن اوہناں سکھیا ہی ناہ۔ ایہو جیہا نمبردار بھلا پہلے کیں ویکھیا ہونا اے۔ سچ پچھو تے لوکاں دے دل پئے روندے ہاہن۔

ہر بندہ پیا سمجھیندا ہا جیکن ایہہ ظلم اوہدے اپنے نال ہتھیا ہے تے جنگلی سور کداہئیں راتو رات ای اوگت گیا ہا۔ پتہ نہیں اوہ ایتھوں دا ای ہایاں کداہئیوں آیا ہا تے دار لگدے ذا سودا کھیڈ کے راتو رات ای کداہئیں بھج گیا ہا۔ کسے دے دھیان وچ ای اس گراں دا کوئی بندہ نہ آوے۔

سارے ای دل دکھی ہاہن پر بہوں بھیڑا حال آپا ہوراں دا ہا۔ جھیم جی نوں جیکن کسے گلے دی ہوش ہی ناہی۔ نہ اوہ رُنے نہ اوہناں چیکاں ماریاں۔ جدوں تائیں چنی نہیں لدھی اوہناں دیاں رسکیاں کھلون ای نہ تے ہُن جیکن اوہناں دے سارے دلدر دُور ہٹی گئے ہون۔ اوہ بڑے شانت پئے لگدے ہاہن۔ اوہناں دے ہوٹھاں اُتے ڈاہڈی چُپ ورت گئی ہائی، تے آپا ہوراں دا جی کیتا اوہ اوہناں دے مُونہہ اُتے ہک چنڈ مرین تاں جے اوہ پھُٹ پھُٹ کے روپون پر نہ اوہ اوہناں دے مُونہہ اُتے چنڈ مار سکے تے نہ ای جھیم جی رُنے۔

چار وجے چنی دا جنازہ ٹُریا تاں رنج لگے جیکن مُردے بی روندے کرلاوندے قبراں پاڑ کے باہر آ گئے ہون پر جھیم جی وت بی نہ رُنے اوہ کیوں روندے؟ ہویا کیہ ہا جے اوہ روندے ـــــ تے اوہ جنازے دے پچھے ڈین دی جائی حویلی نوں پرت آئے۔ آپا ہوراں اوہناں نوں ہی تکرے نا ویکھیا تاں بھج کے اوہناں دے کول آ گئے۔ اوہناں روندے کرلاندے آپا ہوراں نوں اجیہیاں نظراں نال ویکھیا جیکن اکھیندے ہون۔

"آپی تساں بی روندے پئے او، تساں بی دُوجے لوکاں ہار سمجھدے او

جے چنی بچی وی مر گئی اے ۔"

تے آپا ہوراں نوں چھیم جی کولوں ڈر لگا "تہاڈیاں اکھاں چ غم دی کوئی لہر کیوں نہیں ، تہاڈے ہوٹھاں اُتے کوئی سسکی کیوں نہیں ۔؟"

اوہ پہلے آپا ہوراں نوں ویکھدے رہے وت اپنے میلے جھگے نال اوہناں دے اتھرو پونجھدیاں اوہناں دا اِک کوئی آکھیا پرانا فقرہ دہراون لگے ۔

" آپی ، پچھے کڑیاں چھوہر روندے نہیں ...." تے آپا ہوراں دے بکاٹ نکل گئے ۔ اوہ اوتھاں ہور نہ کھلو سکے نہیں تاں چھیم جی دیاں گلاں نال اوہناں دے دماغ دی کوئی ناڑ ای پاٹ ویندی ۔ وت چھیم جی بی پولی جہی اوتھوں کھسک گئے ۔ حویلی دا ہِک چکر کٹ کے پرتے تاں چنی دی بے ہوش پئی ماں دی منجی کول آ کے کھلو گئے ۔ اوتھے کئی زنانیاں نمبردارنی نوں ہوش وچ لیاون دے جتن پئیاں کریندیاں ہاہن ۔ چھیم جی نوں جاپیا کوئی شے اوہناں دے پیراں وچ اُلجھی اے ۔ اوہناں تربھک کے ویکھیا چنی دا نِکا بھرا اوہناں دیاں لتاں نال چمبڑیا کھلوتا ہا ۔ اوہناں نیوں کے اوہنوں چا لیا ۔

وت اوہناں دے دُھر اندر اِنجیں بڑے زور دا دھماکہ ہویا ہووے ۔ اوہناں ایڈی زور دی چیک ماری ، ایڈی زور دی چیک ماری جے چنی دا بھرا اوہناں دے ہتھاں وچوں چھڑک کے زمیں اُتے ونج پیا تے اوہ آپ نمبردارنی دے بے جان وجود اُتے ڈھیہہ پئے ۔

اوس ویلے اوہناں نوں ہِک سو پنج درجے بخار ہا تے چنی دے تے اوہناں دے وچکار صرف ہِک اَدھ درجے دی وِتھ رہ گئی ہوئی ہائی ۔

۱۱

بھیم جی دے گھر آلے اوہناں نوں گھر لے آئے ۔ کُس اپنیاں حدّاں بتّے تروڑی بیٹھی ہائی تے اوہ اُدھ بے ہوشی وِچ وت وت چنّی دا ناں لین۔ کدی اکھیں چنّی ، نہ وِنج ابے نہ وِنج ، کدی اکھیں چنّی نہیں آئی اجے تائیں نہیں آئی ، کدی سِسکی بھرین ، بیں آیا تیرے کول ، بس آیا سمجھ ، تے اوہناں دی ماں دے سُوتر گُکے ہوئے ہاہن ۔ اوہ وت وت برف دیاں پٹیاں سے کے اوہناں دے متھے اُتے دھری ونجے ۔ وت ڈھائی ڈاکٹر نوں سدیا گیا ۔

بھیم جی نوں ویکھ کے ہِک پل واسطے ڈاکٹر دیاں اکھاں وِچ اتھرو آ گئے اجے کل ای تاں چنّی اوہنوں بھیم جی واسطے بلا کے لے گئی ہائی تے اج چنّی ، چن نوں بی کدائیں دُور نکل گئی ہائی ۔

وڈے ویلے تائیں بھیم جی مُڑھکا مُڑھکا ہون لگے اوہناں دی کُس لیہہ

گئی ہائی پر کِس دے ایڈے ٹکڑے ہتّے دا اثر ابے تائیں اوہناں نوں ہلونڈا پیا ہا۔ جس ویلے تائیں اوہ تاپ وچ ہونگھدے رہے ہاہن اوہناں دی پیڑ تاپ دے ہیٹھاں دبی رہی ہائی تے ہُن اوہناں نوں لگا کوئی زور کرکے اوہناں دے اندروں باہر آوندا اے۔ تے وَت باہروں اندر وَیندا اے کدی اوہ اوہناں دے دِل اُتے ہتھ گھتیندا اے۔ کدی اوہناں دے کلیجے وچ سُوئیاں پُڑیندا اے تے کدی اوہناں دا گل گُھٹیندا اے۔ اوہناں دے اندر اُٹھی پیڑ چیساں بن کے اوہناں دے پنڈے نوں چمبڑن لگی تے اوہناں دی نکّی نمانی جان جیکن ایہناں چیساں نال وِنھیندی پئی ہووے۔

اوہناں دے بے بے جی اوہناں واسطے رس تے چاہ بنا کے لے آئے۔ پر کجھ وی کھاون پیون تے اوہناں دا دل نہ منیا تے اوہناں دوئے شیئاں اُنجے دیاں اُنجے موڑ گھتیاں۔

بھلا بندے اُتے ایڈی بھیڑ بنی ہووے تاں اوہ کجھ کھا پی سکدا اے۔

۱۲

تے آپا ہوری پچھلی ساری رات چنی دی پیڑ وچ بلدے رہے۔

اوہدا جنازہ ویہن توں تھوڑی ڈھل پچھوں ای اوہ سکول پرت آئے ہاہن۔
حویلی وچ اوہناں دا دل گھٹین لگا ہا ۔ گھر آ کے اوہناں اُجڑے ہوئے ویہڑے اُتے
ہک اُجڑی ہوئی نظر ماری ۔

ہُن راتھاں چنی کدی نہیں آونا ، کدی بی تے نہیں آونا ، تے اوہناں
نوں چھیم جی اُتے بڑا ترس آیا ۔

'پتہ نہیں چھیم جی دا کیہ حال اے ، اوہناں دی کُس لتھی اے یاں نہیں؟'
وت بوٹیاں آلے پاسے اوہناں دا دھیان گیا تے ٹھکریاں دا ہک گھر جیکن
اوہناں دا مونہہ بیا چڑھاندا ہووے ۔ اوہ کھج کے اُٹھے تے لت مار کے
اوہنوں ڈھا دِتا وت اوہ ٹھکریاں نوں ٹھڈے مارن لگے تے جیکن سارا

ویہڑا ٹھکری ٹھکری ہو گیا ہووے وت سارا سکول اوہناں نوں ہلدا جاپیا۔ گنگے دا گھر تنے روز ای ڈھیندا ہا پر اج تنے کدی ناہ ڈھٹھا جے وت اوہدا ملبہ بی کھنڈ پُنڈ ونجے تے گلیاں وچ رُل کھُل ونجے۔

پر آپا ہوراں دی وحشت گھٹی کوئی نہ۔ اوہناں ہکی گملے نوں زور دا ٹھُڈا ماریا۔ گملے دا تنے کجھ نہ وِگڑیا پر اوہ اپنا پَیر پھد کے بہہ گئے۔ انگوٹھے نوں زور دی ضرب لگی تے لہو نہوں وچ جم گیا۔ وت جیکن اوہ غصے وِچ بھُوت ہو گئے ہون۔ شاہ ہوراں دے لائے ہُنے بُوٹے تے ٹہنیاں اوہناں دے ہتھ چڑھیاں اوہناں بھن مدھول کے برابر کر گھتیاں۔

وت اوہ ہف کے بہہ گئے۔ ٹھڈی ٹھڈی زمیں اوہناں نوں بڑا سُکھ دِتا جیکن کدی کدی بے بے جی دی جھولی وچ باہن نال اوہناں نوں سُکھ ہلدا ہوندا ہا۔ اوہ جتھاں بیٹھے ہوئے ہاہن اوتھاں ای کول ٹھڈے پانی دے گھڑے پئے ہوئے ہاہن۔ اوہناں پانی پینا چاہیا پر گھڑے اُتے کٹورا کوئی ناہ تے اوہناں کولوں اُٹھیا نہ گیا تے اوہناں دا دل کیتا اوہ گھڑے نوں ای مُونہہ لا لین تے سچی مچی اوہناں اُڑ کے گھڑے نوں مُونہہ لا لیا تے بے دھیانے ای پتہ نہیں اوہ کتنا پانی پی گئے۔

اوہناں دا جنوں مٹھا پیا تاں اوہناں نوں شاہ ہوراں دھیان آیا۔ وت اوہناں ٹھکریاں تے بُوٹیاں دے ٹہن پتر چُن کے ہکی پاسے کیتے۔

بُوہا کھلیا تاں بی بی روٹی دا تھال لے کے اندر وڑی۔ "ماہ آہدی ہائی اج تُساں رِدھا پکایا کجھ نہیں، آہ روٹی گھلی سو"، تے آپا ہوراں چُپ کرکے

روٹی دی بینی اوہدے ہتھاں وچوں نپ لئی۔

بی بی دین لگی تاں آپا ہوراں آکھیا" بھانڈے ویہلے کرا کے لئی ونج"۔
تے بی بی ہکی منجی اُتے ٹِک گئی نیویں پائی اوہ جیکن کدائیں بڑی ای دُور اپڑی ہوئی ہائی۔ آپا ہوراں اوہدے کول گئے تے ٹھوڈی نوں نپ کے اوہدا مُونہہ اُتے چایا۔

"بی بی، توں کوئی گل نہیں کرنی؟"

"کیہ گل کراں آپی ——؟"

"چنی دی جھیم دی یاں ہور کوئی بی گل"

تے بی بی آپا ہوراں دیاں اکھاں وچ وڑدیاں پچھیا۔

"آپی ما بندے مر کے کتھاں ویندے نیں؟"

تے آپی جیہڑے ایہو جیہا سوال سُنن واسطے تیار ناہن۔ لرز گئے۔

"دسو ناں آپی" بی بی جیکن ضرور ای جاننا چاہوندی ہووے۔

"اللہ میاں کول" آپا ہوراں ٹالنا چاہیا۔

"اللہ میاں کول ونج کے کیہ کریندے نیں؟"

"اوہدی رعیت بن کے کیہ کریندے نیں دُوجی دنیا وچ" آپی بڑا ای بے تُکا جواب دِتا۔

"اوتھے سکول بی ہوندے نیں؟"

تے ایہہ سوال اوہناں کولوں جریا نہ گیا تے اوہناں آکھیا۔

"ایہہ گل وت کدی پُچھیں، ہُن تُوں گھر ونج"۔

"نہیں آپی ایہہ گل ضرور پُچھنی اے نالے ایہہ وی دسو جے بَیر نے چھیم اللہ میاں کول وَنجے تاں اوتھاں چنی لبھ ویسی؟"

تے آپا ہوراں دیاں اکھیں ہنجھواں نال بھر گئیاں وت اوہ مُونہہ ای مُونہہ وچ کجھ بڑبڑائے تے بی بی ہٹ ہٹ اوہناں دے مُونہہ ول ڈیکھن لگی۔ اوہدے کجھ پلے نہ پیا تے اوہ سکھنے بھانڈے چا کے گھر ٹُر گئی۔

۱۳

ٹھانہ بھنڑا بھجیا پر جنگلی سور دا کوئی پتہ نہ لگا ۔ نمبرداری ہمیشہ واسطے جیکن منجی اُتے پے گئی ہووے ۔ نمبردار ہوری ہَولی ہَولی وت حیاتی دیاں راہواں اُتے ٹُرن لگے ۔ گراں وچ جیہڑی ہنیری گُھلی ہائی اوہدا اثر ہَولی ہَولی گھٹن لگا ۔ ترے دہاڑے سکول بند رہن مگروں وت کُھل گیا تے حیاتی دا مُونہہ پورے پَیریں ہنیرے وچوں باہر نکلن لگا ۔

نتے ہنیرے وچوں نِکل کے چھیم نوں اپنا مُونہہ بڑا اوپرا اوپرا لگا جیکن اوہ کوئی ہور بندہ ہووے ۔ ایہہ کیہو جیہا چاننا اے جیہدے وچ اوہدی پچھان کدائیں کھڑاچ گئی اے تے چاننے دی اس بھیڑ وچوں اوہ پچھانہہ پرت وینا چاہوندا ہا ، جِتھاں شرارتاں ہاہن ، بھیڑے کم ہاہن تے سبھ نالوں وڈی گل ایہہ جے چنی ہائی تے اوس بچی مچی پچھانہہ پرت

دَینا چاہیا۔

کجھ ای دہاڑیاں وچ اوس نوں لگن لگ پیا ہا جے ہُن اوہ کوئی جاتک ناہ رہیا ہن اوہ جوان ہو گیا ہا تے جوانی دیاں کجھ لوڑاں ہوندیاں ہن۔ کجھ منگاں ہوندیاں ہن۔ تے چاہنے وچ اوہدیاں اکھیں اوہدے کولوں کھُلن نہ۔ اکھیں نوٹ کے اوہ کتھوں تائیں ٹُرسی ــــــ؟ کتھوں تائیں کھُبسی چاہنے دے ایس چکر وچ۔ اوس نوں یاد آیا کل آپا ہوراں پیئے آہدے ہاہن۔

"چھیم جی، تساں پڑھائی وچ ایڈی بہوں محنت نہ کرو وَت بیمار پے وَیسو"

تے اوس رَنج آپا ہوراں دیاں اکھاں وچ اکھاں پا کے آکھیا ہا۔

"آپی جے ہیں محنت نال پڑھساں نہیں تاں وڈا آدمی کیکن بنساں"

کیڈا بازاری تے چھوڑیا ہویا جواب ہا۔

تے آپا ہوراں اوہدیاں اکھاں نوں ڈر گئے ہاہن۔ ایہو جیہی تکنی تاں کسے دکاندار دی ای ہو سکدی اے پر سچ پچھو تاں ایہہ تکنی ہک موئے ہوئے جاتک دی تکنی ہائی۔

چھیم نوں لگے اوہ راہوں کراہے پے گیا ہا۔ وڈا آدمی اوہدے رُوح دے دُھر اندر وڑ گیا ہا تے ہُن اوہ اوس نوں باہر ناہ کڈھ سکدا۔ اوس بڑے چیلے کیتے ایس مرض توں کسے طرح چھٹکارا پا لوے۔ اوس بڑے ہتھ پَیر مارے اوس بیماری نوں کدائیں اوہدی جان چھٹ ونجے۔ اوہدے تُوڑ اندر مگھور پے گیا ہا تے ہُن اوتھاں بڑی پیڑ ہون لگ پئی ہائی۔ ایہہ پیڑ بندے نوں اوس ویلے ہوندی اے جس ویلے اوہ اپنے اندر لے دی

مرضی دے بناں کوئی بی کم نہیں کر سکدا یاں وت ہر کم اوہدی مرضی دے باہجھ کریندا اے۔

آپا ہوراں پتہ نہیں اوس تے کیوں خوش ناہن۔ ہن ناں اوہ وڈا آدمی بنیا بندا ہا۔ جنی دے مرن پچھوں اوس ہک بی سگرٹ ناہی پھکی۔ ہک بی بھیڑا کم ناہ کیتا۔ اوہدے الٹ اوہ دل لا کے پڑھن لگ بنیا ہا پر آپا ہوراں پتہ نہیں اوہدی ایس نویں جون اتے خوش کیوں ناہن ــــ؟ کیوں ہن اوہ اوس نوں بہوں پڑھن توں ہوڑن لگ پئے ہاہن۔؟ کیوں اوس نوں راج چپ چپ رہن نوں موڑن لگ پئے ہاہن؟ ہن اوہ اوہدیاں بھیڑیاں عادتاں یاد کریندے تے سوچیندے اوہا چھیم چنگا ہا، جیوندا جاگدا تے ہسدا وسدا چھیم، ایہہ تاں جیکن چھیم ہا ای نہیں، کوئی ہور ای بندہ ہا، قبراں دا کوئی وسنیک۔

تے وت اوہ جیکن آپا ہوراں دا ہوکا بن گیا پر اوس ہوکے وچ روز دہاڑی اوہناں دی بیزاری شامل تھیندی ویندی ہائی۔ ہن اوہ کدی کدی اوہدے تے رنج بی ہوندے پر آکھدے کجھ نہ تے چھیم واسطے ایہدے کولوں وڈی سزا ہور کوئی ناہی ہو سکدی۔

تے چکر پٹھا چل پیا ہا۔ جس کراہے اوہ پیا ہا اوہدے اتے نہ جنی ہائی نہ آپا ہوری ہاہن۔ آپا ہوراں بی عجیب بندے نیں آپے ای آکھدے ہوندے ہاہن ہک دہاڑے نوں وڈا آدمی بنیس تے ہن اوہ پڑھائی وچ اوہدی لگن نوں کھچن لگ پئے ہاہن۔ آخر بندے دا کوئی دین ایمان ہونا چاہیدا اے۔ ہن چھیم چاہوندا آپا ہوراں گلے لگے اوس نوں شاباش دین۔ اوس نوں پیار کرین۔

اوس نوں اپنے اندر گھٹ گھٹ یَین ۔ ہُن اوہ کوئی بھیڑا جاتک ناہ ۔ ہُن اوہدے اندر کوئی بھیڑی گل ناہی پر آپا ہوراں بی کراہے پئے ہوئے ہاہن ۔ اوس راہ اُتے اوہناں نال راجو کوئی ناہ تے نہ جھیم ہا ۔ بندے دا کوئی تے دین ایمان ہونا چاہیدا اے ۔ پئی جیوندی ہائی تاں جھیم دے اندر کوئی عجب اگ بھڑکدی ہائی ۔ ایڈی اگ تاں آپا ہوراں کدی کسے دے اندر بلدی ناہی ڈِٹھی نتے ہُن اوہدا سینہ ٹھڈا سیت ۔ بندہ وڈا آدمی تے ضرور بنے پر ایہہ تے نہیں جے اپنے اندر دی اگ بی بُجھا دیوے تے ایہہ گل کسے طرح آپا ہوراں دی سمجھ وچ نہ آوے کہ راتھاں یاں تے بندہ وڈا آدمی بن سکدا اے تے یاں اپنی اگ سانبھ کے رکھ سکدا اے پر اوہناں اوس نوں ایہو جیہا وڈا آدمی بنن واسطے تاں کدی ناہ آکھیا اوہناں تاں اوس نوں جتنے وڈیاں آدمیاں دیاں کہانیاں سُنائیاں ہاہن اوہناں دے اندر ہر ویلے حیاتی دے لنبو بلدے رہندے ہاہن ۔ ایہہ کیہو جیہا وڈا آدمی بنسی ۔ مینوں تاں لگدا اے ایہہ کوئی افسر بنسی ، پکا ٹھائی گیرا ۔ بہوں وڈا آدمی بنیا تے کوئی وزیر شزیر بن ویسی یاں ممبر شمبر اسمبلی دا ۔ ہور ایس کیہ بننا اے ایہو جیہی حیاتی وچوں لنگھ کے ۔

آپا ہوراں جھیم اُتے رنج ہاہن تے جھیم آپا ہوراں اُتے رنج ہا نتے راہ دوہناں نوں ناہ پیا لبھدا ۔ ہکی دیاں اکھیں ہنیرے وچ کھڑاچیاں پئیاں ہاہن تے دُوجے دیاں چانن دے چکڑ وچ پئیاں کھُبدیاں ہاہن تے راہ دوہناں نوں ناہ پیا لبھدا ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔ ۔

۱۴

پر جسیم دے گھر آلے ڈاڈھے خوش ہا ہن ۔ اوہدیاں پچھلیاں کارستانیاں اوہناں واسطے عذاب بنیاں رہیاں ہا ہن ۔ ہک دو واری تے اوہدے پیو سوچیا بی جے اوہدی پڑھائی چھڑا کے اپنے نال کپڑے دی دکان تے بہا دیوے۔ ہک واری اس گل دا فیصلہ بی ہوگیا پر آپا ہوراں اپنے استاد ہون دا واسطہ پاکے اوس نوں ایس ظلم توں بچا لیا ہا۔

ہن اوہدے وڈکے پکا متا پکائی بیٹھے ہا ہن جے پنجویں پاس کرا کے اوہ اوس نوں دکان تے بہا دیسن ۔ بہتوں پڑھاون دی کیہ لوڑ ہے نالے اتھاں پرائمری توں اتے کوئی سکول بی تاں ناہ ۔ چھوہراں دا دکھرا سکول بی پنجویں توڑی ای ہا۔ اوہدا پیو سوچیندا ہن اوہ کجھ انسان بندا دِسیندا اے ہور دو ترے سالاں تائیں کیہ پتہ الا ای سَودا ونجے ۔ وت ڈٹ کے کریسی دکان دا ری ۔ آخر کھوجیاں

دا پتر اے۔ شیخ پتر۔ تے آپا ہوراں نوں پتہ نہیں وارث شاہ دے کھوجے کھتری کیوں یاد آ ندے۔

چھیم گھر وچ اِنج ہا جیکن مینز، مجھی یاں کوئی ہور دلیوے آلی شے ہودے اوہدی ماؤ دا اوہدے نال ماواں آلا سلوک کوئی ناہ تے اوہدے بھین بھرا اوہنوں بھرا گھمٹ تے نوکر بہتوں سمجھیندے ہا ہن۔ گھر وچ نبی پاکؐ دے صدقے اللہ دا دتا ہویا بہتوں کجھ ہا۔ اوہدا دادا بہتوں کجھ چھوڑ کے مریا ہا۔ اوہ اوس گراں دا سبھ توں وڈا بندہ ہا۔ چھیم ایس گلوں بڑا خوش نصیب ہا جے اوہ میئیں فضل دین دا پوترا ہا تے لوک حیران ہوندے اوس نوں ویکھ ویکھ کے۔ اوہ کسے یتیم خانے دا چھوہرا لگدا ہا۔ اوہدے دوجے بھین بھرا کوئی ناہن پڑھ دے تے اوہدے ماں پیو نوں اوہناں دے نا نہہ پڑھن اتے کوئی اعتراض بی ناہ۔ اوہ سارے پہلی پہلی جماعتوں اِی نس کے آوندے رہے ہا ہن۔ ایہہ چھیم ہا جیہڑا تریجی جماعت تائیں اپڑ گیا ہا۔ اوہدی نکی بھین پہلی وچ داخل ہوئی ہائی تے ترجے مہینے اِی پڑھائی چھوڑ کے بہہ رہی ہائی تے چنی دی ماں آہدی ہائی۔ چھیم کوئی اوپری شے اے۔ اپنے ٹبر وچ تے اوہ رُلدا اِی نہیں تے سچی گل تاں ایہہ ہے جے اوہ اوس نوں چنی توں وکھ کر کے ناہی دیکھ سکدی۔ اوہ شہر دیاں دہ جماعتاں پڑھی ہوئی ہائی تے اوہدے کول ہک چنگی تربیت تے مہربان مَن دا پیار ہا۔ ویاہ ویلے نمبردار ہوری بڑی کوڑی طبیعت دے بندے ہا ہن پر وت ہولی ہولی نمبردارنی ہوراں دی سگھڑ تا تے پیار نال اوہ نرے اِی موم ہو گئے ہا ہن۔ سارے جہان دے دھتکارے ہوئے چھیم نوں

آپا ہوراں توں بعد ایہناں دے گھر ای پناہ ڈھونڈنی ہوندی ہانی : تے ایہہ چھوہر جمن ویلے توں جیکن گھر آیاں نوں پریشان کرن لگ پیا ہووے ۔ اِنج اوہ اوہدے کولوں بیزار ہا ہن ۔ اوہدے جمن تے کسے خاص خوشی دا پربندھ ناہ کیتا گیا ۔

اوہدے جمن ویلے اوہدی ماں موت دے موہنوں پرتی ہائی تے کئی مہینے منجی اُتے ای پئی رہی ہائی ۔ ایہہ اس چھوہر دی نحوست ای تے ہانی جے اوہدی ماں ایڈی لمی بیمار پئی رہی ہائی وتے ایہہ منحوس چھوہر کسے کتورے ہار بوہے بوہے دھکے کھاندا رہیا ہا ۔ کھوجیاں دی کوئی زنانی اوس نوں دُدھ نہ چکھاوے ساریاں ای اوہدی نحوست توں ڈرن تے وت سیپی زنانیاں اوس نوں لے وین ۔ پہلے پندرہ دہاڑے اوس نوں رحموں موچیانی دُدھ پوَیندی رہی وت ہور ہک مہینہ رسولاں لوہاری اوس نوں حیاتی دے ساہ چکھیندی رہی تے انج ای اوس بوہے بوہے کوئی چار مہینے دھکے کھاہدے ۔ اوہدی ماں بچ پئی ہائی پر پتہ نہیں کیہ گل ہانی اوہ اپنے پتر کولوں ڈرے تے جیبہ دیاں باہنواں کھلیاں دیاں کھلیاں رہ وین تے کئی واری نمبردارنی سوچیا اوہ اوس نوں اپنے نال لے ونجے ۔ اوہدی اپنی جھولی اجے تائیں سکھنی ہائی پر اوہ ہر واری سوالی بن کے آئی تے سوال بنی پرت گئی ۔ چھیم ہکی گیند ہار ٹھڈھا رہیا تے صرف ہک ہستی اجیہی ہائی جیہدیاں اکھاں وچ اوہدے واسطے کجھ لشکدا ہا ایہہ ہستی اوہدا دادا میاں فضل دین ہا ۔

میاں فضل دین کپڑے دی دکان کریندا ہا ۔ اوہدی دکان ساریاں نالوں وڈی دکان ہائی پیسہ بی اوہدے کول بہتوں ہا تے دل بی بڑا وڈا

ہا ہس۔ اوہ بُدھا سادھا مسلمان بندہ ہا۔ اوہدے ویہڑے ہر ویلے لیاریاں بدھیاں رہندیاں ہا ہن۔ دُدھاں تے مکھناں وچ پلن آلا چھیم پیلا پُھپل تے ڈاڈھا کمزور ہا۔ ہونا پھوڑے ہار نک۔ نکیاں نکیاں اکھیں پر اوہناں وچ کوئی اُوپری لِشک ہائی تے میئیں فضل دین ہوری سوچیندے مینڈا پوترا جمدیاں ای وختاں وچ پے گیا اے۔ شوہدا دکھاں دا ماریا ہویا۔ اوہدے دادے نوں سبھ توں وڈی تکلیف ایہہ ہائی جے اوہ ما پیو دے ہوندیاں کیکن بوہے بوہے پیا رلدا ہا۔ بیج ماواں دا دُدھ اوہ ہُن تائیں لک بیٹھا ہا پر میئیں ہوراں نوں ایہہ سوچ کے بڑی تسلی ہوندی کہ اوس کسے بیمار زنانی دا دُدھ ناہ پیتا۔ بھانویں اوہ ساریاں زنانیاں ای کمیانیاں تے سیپنیاں ہا ہن۔ وت بی اوہناں دے موہناں اُتے صحت منّدی بھکھدی ہائی تے اوہناں دیاں چھاتیاں وچ حیاتی ہلورے لیندی ہائی تے چھیم دی چھیویں ماں بہشتو مُسلن بنی۔ بہشتو میئیں فضل دین کے گھراں دا گدڑ ہجھیندی ہوندی ہائی۔ بہشتو کول اوہ کوئی دو مہینے رہیا۔

ہکی دہاڑے میئیں فضل دین نال دے چک گوبند پورے اپنی اگراہی لین گیا تے سردار ایشر سیہاں اوس نوں بڑے اُتشاہ نال پچھیا۔

"چاچا! اپنے دوجے پوترے دا کیہ حال او"

"اللہ پاک دی مہر ہو وس۔ جیوندا اے"

"ماں ہن ول سو"

"ول تے ہے پر جاتک ابجے اوہدا دُدھ نہیں پیندا۔ اَج ک

اوہ بہشتو مسلنی کول اے"

"چاچا! اپنا چھوہر مینوں آن دے۔ میں بی تے تینڈی بھتری لگدی آں" ایشر سیہاں دی پتنی راج کور جیکن بے اختیار ہو گئی ہووے تے میئیں ہوراں نوں راج کور دا بیو یاد آیا۔ حرانی اوہناں دی ہکھی لگی ہائی۔ پر بڈھیپے وچ سکھڑا اوہناں دا سنگ ترڑ گیا ہا تے وت اوہناں سوچیا۔ ہک مسلمان چھوہر ہکی سکھ ماؤ دا دُدھ پیسی — ایہہ تاں سارے گراں وچ اگ لاون آلی گل اے تے وت ہک خیال اوہناں دے مونہہ اُتے چھنڈ ہار وجیا۔

"جے راج کور اوس نوں دُدھ پوا کے بھرشٹ نہیں ہوندی۔ تاں وت ساڈے چھوہر دا بی کجھ نہیں وگڑن لگا" وت لہر وچ آ کے اوہناں راج کور دی دو کو مہنیاں دی دھیوڑی نوں چایا تے آکھن لگے۔

"کل آپ آ کے لے ونجیس ساڈے گھروں — اوہ ہن سمجھ تیری نکی جیہی سندر کور دا بھرا ہویا۔"

تے اوس سکھنی دا مونہہ خوشی دے چانن نال بھر گیا تے وت میانے گوندل دے لوکاں کیڈا طوفان مچایا۔ گوبند پورہ ساری ہندو سکھ آبادی ہائی۔ اتھاں ہک مسلمان چھوہر ہکی سکھنی دے دُدھ اُتے پلنا ہا تے لوکاں آکھیا۔ ایہہ بی قیامت دی ہک نشانی ہے پر مولوی سعید ہوراں ساریاں نوں چُپ کرا دتا۔ اوہناں نوں سال دے سال دو بوری کنک تے مہینے دی بدھی رقم ڈھیندی ہائی۔

تے اپنی ستویں ماؤ کولوں چھیم پورے سال پچھوں پرتیا. اُینج راج کور
اوس نوں پنجویں ستویں دہاڑے میانے گوندلوں بھنولے وینیدی ہائی پر
سال پچھوں جدوں اُوھدا ددھ چھڈاونا ہا، اوہ اُوس نوں لے کے آئی
تے کپڑیاں کھڈونیاں دا ہک بکس بی نال آندوس. جس ویلے چھیم اپنی
توتلی زبان وچ اللہ پاک دا ناں لیا تاں میئیں ہوری خوشی نال نچن لگے
تے پیار دی مستی وچ آکے اوہناں اپنی بھتری راج کور دا سر چُم لیا.
"جیوندی رہو دھیئے توں ساڈے پُتر نوں پورا مسلمان بنا کے آندا ای"
تے میئیں ہوراں دی خوشی ویکھ کے راج کور نوں اپنی پیڑ بھل گئی. اوہ
جس ویلے گھروں ٹری ہائی اوہدے پیر من من بھارے ہو رہے ہاہن.
اوہ اپنا پُتر کھوجیاں دے گھر دیون چلی ہائی. اوہ سوچے، اوہدیاں ناڑاں
وچ میریاں چھاتیاں دا ٹل بی تے ہے، ورت اوہ نرا کھوجیاں دا چھوہر
کیکن ہو ریا. اوس نوں تاں ہیں اپنے لہو نال تپایا بھکھایا ہے. بیلا ٹپیل مونہہ
ہا جس ویلے ہیں آندا ہا تے ہن کنج اگ پئی ٹردی اے؟ اوہدے مونہہ
اُتے. پر میئیں ہوراں دی خوشی اوہدی پیڑ بھلا دتی تے اوس نوں لگا ایہہ
میئیں ہوری نہیں ایہہ تے اوہدے باپو ہرنام سیہاں کابلی ہن (اوہ کابلی
کئی سال کابل رہن کرکے سدیندے ہاہن)
اوہا جیہی چٹی داڑھی، اوہا جیہا نسواری پگ اوہا جیہا مونہہ جیہدے
اُتے رب پیار بن کے پیا مسکرا اوندا اے تے اینج دا ای قد کاٹھ.....
"باپو" بے وس ہو کے اوہ میئیں ہوراں نوں چمبڑ گئی تے پھٹ

پُھٹ کے رون لگ پئی۔

وت سارے پنجاب وچ ہک کالی ہنیری گھلی تے اوہدے وچ بندے نوں بندے دی سنجھان نہ رہی۔ پاکستان ہندوستان بنن دیاں خبراں آون لگ پیاں تے دوہاں پاسے تلواراں تے چھویاں تیز ہون لگیاں تے ایہہ اگ میانہ گوندل تے گوبند پورے بی پہنچ گئی۔ ایہہ اگ باہروں گھلی گئی ہائی۔

صدیق ٹُنڈا سکھاں ہندوواں دے لہو دا ترہایا بن کے سارے گراں وچ گجن لگا۔ میئیں فضل دین ہوراں بڑا ہوڑیا ہکیا پر اوہ باز نہ آیا۔

" اساں گوبند پورے دی اِٹ نال اِٹ وجا دینی اے۔" صدیق ٹنڈے ہکی دہاڑے میئیں ہوراں نوں آکھیا۔ میئیں ہوری کیہ جانن اوہدے دلے دے بھیت۔ اوس نوں شرع شریعت سمجھاون بہہ گئے

" پراہنہ مَر اوئے شیخا! سانوں شرع شریعت سمجھاون آگیا ایں۔ تیرے تے اپنے وڈکے ہندواں مسلمان ہوئے ہاہن۔ تساں کیہ جانو شرع شریعت دی گل ـــ؟ پتہ نہیں تساں ڈِھڈھوں مسلمان بی او کہ نہیں؟"

تے سن کے میئیں ہوری ہکا بکا رہ گئے کیئے اج تائیں اوہناں نوں اِنج بے عزت کر کے ناہ بلایا۔ ایہہ صدیق ٹنڈا کیہڑے پاسے دا ساہن ہائے میئیں ہوری غصے نال کنبن لگے۔ وت اوہناں پورا ٹِل لا کے آکھیا۔

" کناں تے داگاں نی چھوہرا! جے ہک بی ہندو یاں سکھ مویا ہیں تینڈی دھون بھن چھڑیساں۔"

تے صدیق ٹنڈے اپنی ڈانگ ترے واری زمین تے ماری تے گھوڑے
اُتے چڑھ کے اوتھوں کر کدا ہویا۔

تے جس رات آزادی دا اعلان ہوتا ہا چیکاں دا ہک ہڑھ چھا پئیل
پاڑ کے آزاد ہویا۔ پائے ہوئے ڈھول ہار ایہہ آوازاں میئیں ہوراں دی
حویلی نال بی آ کے ٹکرائیاں تے میئیں ہوراں اُٹھ کے سارا گراں سر تے چا
لیا۔ اوہناں مولوی سعید ہوراں نوں آکھیا کہ اوہ سارے مرداں نوں مسیت
وچ ہکٹھیاں کرین۔

تے وَت اوہناں نال کئی چٹیاں داڑھیاں آلے بندے گوبند پورے
دال ٹرپئے۔

ترے گھر سٹر کے سواہ ہو گئے ہاہن۔ ہک سکھاں دا گھر ہا تے دو ہندوواں
دے۔ تے میئیں ہوراں دوجے دہاڑے ویکھیا سارا گراں صدیق ٹنڈے دے
نال ہا صرف کجھ چٹیاں داڑھیاں آلے مومن اپنیاں داڑھیاں لہو وچ رنگاون
واسطے میئیں ہوراں دے سنگ رٹے ہوئے ہاہن۔ ہور تے ہور مولوی سعید
ہوری صدیق ٹنڈے دے پاسے ہاہن۔ لُٹ دے مال وچ اوہناں نوں
بی بہوں کجھ ہتھ آیا ہا۔

تے اوس دہاڑے ہسدا وسدا گوبند پورہ اُجڑ گیا۔ جیہڑے اپنی
مٹی ناہن چھوڑ سکدے اوہناں دھرم وٹا لیا۔ جیہڑے قینچیاں نال کیس
ناہن وٹا سکدے اوہناں اپنی مٹی چھوڑ دتی تے دور کسے آنجانے نگر نوں اپنا
وطن بناون واسطے ٹُرپئے۔

تے ایشر سیہاں آکھن لگا۔

"میتوں اپنی سندراں دھی دی سونہہ جے نہیں اپنی مٹی چھوڑنی لے تے نہ ای دھرم"۔ تے مینیں ہوری حیران ہو کے سوچن لگے اس دھرم دے بچے واہگورو دی سونہہ کیوں نہیں چائی۔

مینیں ہوری راج کور تے ایشر سیہاں نوں اپنے گھر لے آئے گھر وچ اوہناں دے آون اُتے بڑا رولا پیا۔ پر مینیں ہوراں دی ہکا گھُرکی سن کے سارے چپ ہو گئے۔ وت ہولی ہولی سارے گراں وچ ایہہ سوال اٹھن لگا۔

"مینیں ہوری مرتد ہو گئے نیں"

"مینیں ہوراں کافراں نوں گھر پا کے اسلام دی توہین کیتی اے"

"مرتد دی سزا موت ہوندی اے"

"مینیں ہوراں دے وڈے ہندو ہا ہن۔ اوہ ڈھڈوں پاک نہیں ہوئے"

اینیاں گلاں ہا ہن۔ اینے اعتراض ہا ہن۔ اینیاں تہمتاں، اینیاں گالہاں اینے الزام تے ہکی دیہاڑے مینیں ہوری بازار گئے، تاں گوشت آلے اوہناں نوں گوشت دیون توں ناہہ کر چھوڑی۔ سبزی آلے سبزی توں تے دَت اوسے دیہاڑے اوہناں دے مسیتی وڑن دی بی مناہی ہو گئی۔ مینیں ہوری نویں پائی چپ چاں گھر لگے ویندے ہا ہن تے ہنجھو اوہناں دی چٹی داڑھی وچ کھُر دے ویندے ہا ہن۔ راہ وچ اوہناں نوں منڈا ڈک کھلوتا۔

"شیخا ہن بی ویلا ای اوہ سکھ تے سکھنی باہر کڈھ چا۔ نہیں

تے ایہناں دے نال اپنی جان توں بی ہتھ دھوسیں۔

تے میئیں ہوراں سر چا کے بڑے غرور نال آکھیا

" کناں تے داگاں نی چھوہرا " تے اَچا لمّا سعید ٹُنڈا بکدا بُھکدا ہکی پاسے ہوگیا۔

اوس دہاڑے میئیں ہوری گھوڑی تے بہہ کے میانے گوندلوں دہ میل دور منڈی پھُلروان گئے تے اوتھوں دنج کے سبزی گوشت تے دوجے سودے آندے۔

تے ایہہ خبر کسے طرح ایشر سیہاں تے راج کور تائیں بی اپڑ گئی۔ اوس اتیں ایشر سیہاں ہوکا بھر کے آکھن لگا۔

" راج کورے اساں تے مرنا ہی اے پر ساڈے نال میئیں ہوری بی خطرے وچ پے گئے ہن۔ کیہ صلاح اے تیری ــ؟"

تے راج کور چاہوندی ہانی گھٹو گھٹ اوہدا مسلمان باپو تے جیوندا رہے۔

" اساں ٹُر ونجیے چپ چپاتی ایتھوں "

تے تریجے دہاڑے میئیں ہوراں دیاں پیلیاں وچوں ڈو وڈھیاں ٹُکیاں لاشاں لبھیاں۔

تے ایہہ دسن دی لوڑ نہیں اوہ کیہناں دیاں لاشاں ہاہن۔ راج کور نوں لتاں توں نپ کے چیر دتا گیا ہا۔

" اج پھیم دت ہکلا ہوگیا ہے۔ اوہدی ماں، اوہدا پیو تے

اوہدی جیبھ۔ کوئی بی تے نہیں بچیا۔" پر نمبردار ہوری بی میئیں ہوراں ہار پاگل ہا ہن جھیم دے مار پیوے تے اپنے گھر ہسدے وسدے پئے ہا ہن۔ ایہہ تے اللہ پاک دے موہناں کسے کافر ٹبر نوں بُکانے لایا ہا۔

نمبردارنی، نمبردار ہوراں کولوں پچھدی پئی ہائی

"شوہدی راج کور دا کیہ مذہب ہے؟"

تے نمبردار ہوراں اپنی شریمتی دیاں اکھاں وِچ ویکھدیاں آکھیا ہا۔

"پھل دا کیہڑا مذہب ہوندا اے جھلیئے"

تے جھیم بی تاں ہک پھل ہا۔ آپ مدرا پھل۔ آپ مہارا پھل، اوہ جیوں جیوں وڈا پیا ہوندا ہا تیوں تیوں اوہدا کھیڑا وَدھدا ویندا ہا پر اوہ ہک اجیہا پھل ہا۔ جس نوں ٹہن توں تروڑ کے ہکی پاسے سٹ دتا گیا ہا تے کوئی اوس نوں سنگھدا بی ناہ۔ اوہ گھر وِچ کیہدے واسطے کم دی شے ہا کتے بی کھاون پیون آلیاں چیزاں ہی سنگھدے ہن۔ اوہ تاں کوئی کھاون پیون آلی شے بی ناہ۔

دَت ہکی دہاڑے میئیں فضل دین دی حویلی وِچوں میئیں ہوراں دا اپنا جنازہ نکلیا۔ اوس دہاڑے نمبردار ہوراں روندیاں روندیاں نمبردارنی نوں آکھیا۔

"اج سارا گراں یتیم ہو گیا اے۔ اج میرا بیو مر گیا اے۔ اج میں یتیم ہو گیا ہاں۔"

تے گراں سچی مچی یتیم ہو گیا ہا۔ کوئی روو ے میئیں ہوراں میری دِھیو

دی ڈولی نور نی ہائی۔ کوئی آکھے اوہناں مینڈا مہینہ بدھا مویا ہا۔ کسے دے جھگے دیاں ناکیاں دے پچھے میئیں ہوراں دا دان لکیا ہویا ہا۔ کسے دے ننگے پیراں دی دھوڑ وچ میئیں ہوراں دے دِلے دی مہک اُڈ دی پئی ہائی۔ میئیں ہوراں دی جیب وچ بی موریاں ہا ہن۔ میئیں ہوراں دے ہتھاں دیاں دوہناں تلیاں وچ بی موریاں ہا ہن۔ پر میئیں ہوراں دے دل وچ کوئی گھمنڈ ناہ تے اوناں دے متھے اُتے کوئی داغ ناہی۔

تے سارے گراں دے نال ہی چھیم بی یتیم ہوگیا ہا تے اوہ ایس دنیا وچ کیہو جیہی قسمت لے کے آیا ہا (جے اوہ دُو واری یتیم ہوچکیا ہا تے اوہدے ماں پیو دی جیوندے ہا ہن۔

تے ہن کون ہا جیہدے نال اُوہدی سانجھ جڑدی پر اوہدی سانجھ نمبردارنی نال جڑن لگی ہائی تے نمبردارنی دی گول مٹول جیہی دھی چنی نال تے وَت کدی اوہ مانواں دھیاں اوس نوں آنکے لے وین تے کدی اوہ آپ کسے کمیانی دی انگل پھد کے نمبردار ہوراں کے اَپڑ وینجے۔

ساڈھے چار سالاں دی چنی ہائی تے پنجاں کو ورھیاں دا اوہ ہا جس ویلے اوہناں دوہناں نوں سکول بہایا گیا۔ چھوہراں آلا سکول گراں دے دوجے سرے کدائیں اللہ میاں دے پچھواڑے ہا۔ ایس واسطے چھیم بی چنی دے نال ہی کڑیاں آلے سکول وچ بہہ گیا۔ اُنج ایس سکول وچ کڑیاں دے نال نال چھوہر بی پڑھدے ہا ہن جیکن اوہ مسیتاں وچ کٹھے پڑھدے ہوندے ہن۔ تے وَت گل گل تے چنی اُوہدی چھک کرے۔

اوہ چنی دے ساہواں دا ہنگارہ بھرے تے اوہ رل کے ایس بدھی ساہویں سر کے ٹرن لگے، جیہدے اگے وچ کے کئی راہ بن دیندے ہاہن تے جیہدے اُتے کئی موڑ آ کھلوندے ہاہن۔

سکول دی استانی ایسے سال بدل کے آئی ہائی، تے اوہ سارے کڑیاں چھوہراں وچوں اوہناں دوہناں اُتے جیکن رجھ گئی ہوئی ہائی اوہ اوہناں نوں سانبھ سانبھ کے رکھے۔ اوہ اوہناں نوں اپنی بکل وچ بکچ لوئے۔ اوہ اوہناں دی پڑھائی وچ، اوہناں دیاں کھیڈاں وچ، اوہناں دے روون وچ، اوہناں دے ہاسیاں وچ اِنج رُچ وس گئی ہائی کہ اوہ اوہناں دا کوئی دوجا روپ لگدی ہائی یاں وت اوہ بچا وہدا کائی روپ ہاہن، تے اپنے ہنڈھے ہوئے دہاڑیاں دی یاد اوہدی ناڑ ناڑ وچ اگ بال دیندی۔

چنی تے چھیم دونویں ہی پڑھائی وچ ڈھیر ترکھے نکلے ہاہن اوہناں ہسدیاں کھیڈدیاں پہلی جماعت پاس کر لئی ہائی۔ دوجی وچ اوہ ہور بھی ترکھے نکلے ہاہن تے چنی ساری جماعت وچ فسٹ تے چھیم جی سیکنڈ آئے ہاہن، تے وَت ایہہ بدھ پدھری سڑک ڈنگ پھڑنگیاں راہواں وچ بدلن لگی ہائی، تے وَت ایہہ راہواں جائی جائی سپاں ہار اپنے پھن کھلیر اوہناں دے پَیر ڈک کھلوتیاں ہاہن۔ وَت چھیم نے پڑھائی آلے پاسیوں اپنا دھیان ہٹا لیا۔ وَت چنی اوہدے کولوں پہلاں کوڑی مُوڑی تے وَت سچی مچی دی رس گئی ہائی۔ تے ہُن کوئی دردِ دل اوہدے کولوں حیاتی دا ادھار ناہ منگدا۔ ہُن

اوہ دڈا بندہ بنن ٹریا ہا تے اوہدے پچھے کیڈیاں قبراں رہ گئیاں ہاہن. قبراں جنہاں وچوں کسے ہنگارے دا جواب ناہ آوندا۔ قبراں جیہڑیاں کوئی سنیہا ناہن لیندیاں۔ ..... کوئی سنیہا ناہن دیندیاں تے جیہن اوہ آپ ہی ہک قبر ہووے........

۱۵

تے چھیم جی ہک ایہو جیہی قبر ہاہن جیہدے اُتے چنی دی یاد دا دیوا بی بلدا پیا ہا تے آپا ہوراں دی مہر بھری بے مہری دا دُکھ بی چھاں کیتی بیٹھا ہا تے اس قبر وِچ چھیم جی کسے اوپرے نور وِچ گھلے ہوئے ہاہن کسے ربی نور وِچ تے لوک آہدے ہا ہن اِس چھوہر دے ہرے اُتے حیاتی دے ست پھل پئے کھڑدے ہن پر ایہہ کہیوجے پھُل ہن۔ دُھپ وِچ لُوسے ہوئے تے پتی پتی گلیاں وِچ رُلدے پئے تے ہنیری دے موہڈھیاں اُتے اُڈ رہے... پتہ نہیں چھیم جی خوش ہاہن کہ خفا ہاہن۔ اوہ چپ چپیتے پڑھی ویندے ہاہن پڑھی ویندے ہاہن تے آپا ہوری انہاں دا بی کوئی اتا پتہ ناہ لگداپیا۔

ہکی دہاڑے چھیم جی بڑے ہی سویلے سکول پہنچ گئے۔ آپا ہوراں
گھر دا کوئی کم دتا ہویا ہا۔ جیہڑا اوہناں کولوں کیتا ناہ گیا تے اوہ سیھن
واسطے ایڈے سویلے آ گئے ہاہن۔ شاہ ہوری منجی اُتے بیٹھے اپنا جُٹہ
ہلائی ویندے ہاہن۔ تے نال نال کجھ بُڑ بُڑ بی کیتی ویندے ہاہن۔ گنگا
کدائیں گیا ہویا ہا۔ آپا ہوری بلیھاکی وچ رسنیاں لکڑیاں نوں پئے
پھوکاں مریندے ہاہن۔ تے اگ ناہی پئی بلدی

ایہہ اگ بی کیہہ مصیبت ہے اور سوچن، بل پوے تاں توڑ اندر تائیں ساڑ
ویندی ہے۔ نہ بلے تے بندہ اوہدی سدھر وچ ہی سڑدا بلدا رہندا
اے۔ آنج اگ دا اپنا ہک قانون ہوندا ہے۔ اپنا دین ایمان
اپنی شخصیت، پر جس ویلے اوہدی سانجھ بندے نال پے ویندی اے۔
تاں اوھدی شخصیت کدائیں بندے دیاں اندرلیاں تہاں وچ
کھڑاچ ویندی ہے۔

تے ایہہ اگ جدوں بندے دے پیراں وچ بھڑکدی اے
تاں اوہ منزلاں ماردا کدائیں اپڑ ویندا اے۔ بندے دے
سر وچ بھڑکدی اے تاں ہک بندے دا سر نہیں پاندا، ساری
دھرتی دا موہنہ متھا کوسیا ویندا اے۔ بارود گولے ...... تے
حیاتی دے لشکدے مکھڑے اُتے موت دی دُھوڑ پے رہی تے
دَت حیاتی دے لوہے ہوئے موہنہ متھے اُتے کوئی شاعر ہنجو کیردا،
کوئی تصویر گر اپنے لہو نال زندگی دیاں ٹٹیاں ہویاں لتاں باہواں کے

نیں نقش جوڑن دے جتن کریندا، ......

دَت ہک اَگ بندے دے اندر بھڑکدی اے تاں اوہدے لئو
کسے دیجے روح تائیں پہنچدے ہن تے رِنیاں لکڑیاں نوں بھوکاں
مار دیاں آپا ہوراں نوں سمجھ ناہی آرہی جے اوہناں دے اندر دی اگ
کتھے کھڑا رہ گئی ہے تے جس ویلے چھیم جی اپنا روز آلا سلام رَٹے ہوئے
سبق ہار دہرایا تاں آپا ہوراں نوں لگا جیویں اوہ آپ ہک سِنی لکڑی
ہون تے ایہہ چھوہر اُس دھکھدی لکڑ اُتے اپنے ٹھڈے ٹھار لفظاں
دا ترونکا پیا کریندا ہووے۔

"آپی! اندر بڑا دُھوں اے۔ تساں باہر آ وچھ ویس پکھا جھلیساں
تھوڑی ڈِھل ......"

تے منجی دے کول ڈھٹھا ہویا ہک پکھا چھیم جی اچا لیا
دت اوہ چُلھیانی وچ ونج کے آپا ہوراں کول کھلو گئے۔ آپا ہوری
اکھیں ملیندے اُٹھے تے پچھن لگے

"توں اَج ایڈا سویلے کیکن آگیا ایں؟"

"کل آلا سبق پچھنا ہا ...... میری سمجھ وچ ناہ آیا"
تے آپا ہوری ہوکا بھر کے آکھن لگے۔

"کیہڑا سبق اج تائیں تیری سمجھ وچ آیا ہے؟"

پر چھیم جی دے کجھ پلے نہ پیا تے اوہ پیراں بھار بہہ کے پکھا
جھلن لگ پئے۔

بھانویں (دھوں) نال اُنہاں دیاں دو ئے اکھیں بھری گئیاں وَت
بی اوہ پکھا مریندے رہے مریندے رہے تے ہکدم ہک شعلہ بھڑکیا۔
دھکھیاں لکڑاں نوں اگ لگ گئی تے اٹھدے لنبواں وچ چھیم جی
نے دیکھیا چنی اُنہاں دے سامنے کھلوتی پئی ہس دی ہائی اُنہاں
نوں چنی کولوں پتہ نہیں کیوں ڈر لگا تے اوہ اُتھوں اُٹھ کھلوتے۔
ابھے اوہ چُلھیانی وچ ہی ہاہن کہ آپا ہوری بلدی اگ ویکھ
کے اندر آگئے۔

"آپی ! چنی، سگویں دی سگویں چنی:" انہاں لال پیلے لنبواں
آلے پاسے ہتھ نال اشارہ کردیاں آکھیا۔
تے آپا ہوراں دے ہونٹھاں اُتے ہک مہربان مسکراہٹ
کھِڑی۔ ہوت اوہناں چھیم جی نوں اپنیاں دو نہاں باہنواں وچ چالیا
تے اوہناں نوں پاگلاں ہار چمن لگ پئے۔
اگ بل پئی ہائی تے ہن اُہدے اتے روٹیاں پک سکدیاں
ہاہن۔

16

کچیاں پکیاں تے سڑیاں ہویاں روٹیاں ویکھ کے شاہ ہوری چیک پئے۔

"کڑیئے! تینوں دیہوں بدیہوں کیہ ہوندا ویندا اے؟"

تے آپا ہوراں ایہہ ویکھ کے حیران رہ گئے کہ روٹیاں اج سچی مچی کچیاں پکیاں تے سڑیاں ہویاں ہاہن۔ مینوں کیہ ہوندا ویندا اے — اوہناں دے من وچ ایہہ سوال نہیں اُڑیا کوئی تیر پڑیا۔

"اباجی! میرے سر وچ ڈاڈھی پیڑ اے۔ راتی دی —"

کوڑ ماردے ہوئے اُہناں دے ہونٹھ کنب گئے پر دو جے ہی پل اوہناں نوں لگیا جیکن سچی مچی پیڑ نال انہاں دا سر پاٹدا پیا ہووے۔ وَت ایہہ پیڑ ٹردی ہوئی موہڈیاں وچ کھلو گئی وَت ایہہ پیڑ ٹردی ہوئی

دل وچ پسر گئی وَت ایہہ پیڑ ٹُردی ٹُردی سر آلے پاسے پرتی تے اوہناں نوں لگیا ہٴ اوہناں دے سر وچ کوئی سورج پاٹ گیا ہووے ہتے لہو انہاں دیاں اکھیں چوں وگ پیا۔ کھلے کھلوتے اوہ ڈول گئے تے شاہ ہوراں انہاں نوں بھج کے اپنیاں باہواں وچ بھبپ لیا۔ جے اوہ زمین اُتے ڈھے پوندے انہاں دے وجود تند تند ہو ونیاں ہا۔ گنگا بھج کے باہر نکلیا تے بھیم جی دی بانہہ پھڑ کے دھریکڑا ہویا اندر لے گیا۔

بھیم جی ویکھ کے ڈر گئے پہلوں تے۔ ورت انہاں نوں جاپیا آپا ہوری جیکن کوئی نکی جیہی کڑی ہون۔ اوہ منجی دی ہینہہ تے بہہ کے انہاں دا سر گھٹن لگ پئے تے شاہ ہوری انہاں دے مونہہ اُتے پانی دے چھٹے مارن لگ پئے ہتے جس ویلے سکول لگا۔ شاہ ہوراں سارے چھوہراں کڑیاں نوں اپنے اپنے گھر دگھری بھجا دتا ہٴ پر انہاں بھیم جی تے بھابھی نوں ڈک لیا۔

"تسیں دوئے اپنی آپا کول رہو۔ جدن تائیں اوہ وَل نہیں ہو ویندی :"

سارو بھیم جی تے بھابھی دے گھر ونج کے شاہ ہوراں دا حکم اپڑا دتا۔

وت جس ویلے آپا ہوراں دی ہوش پرتی ہک دوجا سورج انہاں دے سِرے اُتے پیا چیکدا ہا تے انہاں اکھیں نہیں نوٹیاں کناں وِچ انگلیاں دے لیاں۔

چھیم جی تے پھاپھی کول ہی بیٹھے ہا ہن۔ چھیم جی بھیج کے شاہ ہوراں نوں بلاون ٹر پئے تے پھاپھی اپنے نکے نکے ہتھ آپا ہوراں دیاں اکھاں تے رکھ دتے۔

"آپی جی —— سر گھٹاں ؟"

تے آپی جی اپنے بلدے ہتھ نال اس کڑی دے ہتھ اپنیاں اکھاں توں ہٹاندے ہوئے آکھن لگے

"ہن بس دل ہاں ——"

پر پھاپھی آپا ہوراں دا سر گھٹن لگ پئی وت چھیم جی بی آ گئے شاہ ہوراں نوں نال لے کے۔ شاہ ہوری آپا ہوراں دے سر تے کھلو کے مونہہ ہی مونہہ وچ کجھ بڑ بڑ کریندے رہے وت انہاں آپا ہوراں دی منجی چھانویں وھریندیاں آکھیا۔

"اوے ہوئے کیڈی تیز دھپ اے کڑیئے! اٹھ تینوں اندر جا بنا دیواں"۔

"اندر ڈر لگدا اے۔" آپا ہوراں موتی ہوئی آواز وچ آکھیا۔

"ڈر کائیں دا جھلیئے! میں جے ہوساں تیرے کول"

تے آپا ہوری شاہ ہوراں دے لفظاں کولوں ڈر جیہے گئے تے ہک پل دا سطے انہاں نوں لگیا شاہ ہوری جیکن انہاں دے سر دے سائیں ہون —— ہور کیہ —— دھیاں جمن والا بابل اج دھیاں دے سر دا سائیں بنیا۔

"نہیں اباجی! میں اندر نہیں ویناــــ اندر ہنیرا اےــــ ڈر لگدا اے."

تے شاہ ہوری حیران بنے اپنی مٹیار دھی رانی اُم کلثوم نوں ویکھن لگ پئے۔

اُم کلثوم ــــ جیہدیاں اکھیں اپنی ماء دیاں اکھیں تے گئیاں ہاہن تے شاہ ہوراں اپنی موئی ہوئی سوانی بارے سوچدے اندر وڑ گئے جتھے ہنیرا ہا تے ڈر ہا موتیاں دی یاد ورگا ڈر تے ہنیرا۔

کیڈی ڈراؤنی رات ہائی ــــ پھیم جی نوں اوہ رات چیتے آئی جدوں اوہ چینی دی بھال وچ بوہے بوہے پئے بھٹکدے ہاہن۔ اس رات تے انہاں دے پیر بھٹکے ہاہن پر اج انہاں دا دِل پیا بھٹکدا ہا۔ شاہ ہوری تھوڑا چر پہلوں ملے پئے ہاہن تے کیسے تھکیویں ہتھوں سئیں گئے ہاہن۔ آپا ہوری اپنی اگ وچ آپے پئے بلن تے بھابھی کِھسکدی کِھسکدی آکا ہی پھیم جی دے نال جڑ گئی۔

" مینوں ڈر پیا لگدا اے پھیم ــــ مینوں اپنے کول باہن دے۔"

تے پھیم جی پتہ نہیں کیوں ہس پئے۔ بھابھی دا آکھنا اے اوہ ہسے ناہن رو پئے ہاہن پر ایہہ کیہو جیہا رون ہا جیہڑا انہاں دیاں اکھاں وچ ناہ لشکیا تے انہاں دے ہوٹھاں اُتے ناہ بلیا۔

گھابر کے پھیم جی بھابھی دے دوئے ہتھ گھٹ لئے تے آپا ہوراں ہائے کر کے مونہہ دوجے پاسے بھنوا لیا۔ انہاں دیاں اکھاں چوں

نہیں اوہناں دے دل چوں بی ہنیرے دی لاٹ پھر گئی ہائی۔ جیہناں لوکاں کدی ہنیرے دا سیک جریا اے۔ اوہ میرے، ہاں میرے من دی حالت سمجھ سکدے ہن، آپاں ہوراں سوچیا۔

۱۷

تے کجھ دہاڑیاں پچھوں آپا ہوری سوچدے پئے ہاہن۔ ایہہ پھاپھی کیہ شے اے —— ؟ چھیم دے من توں چنی لہہ گئی اے — ایہہ پھاپھی کیہ شے اے۔

وت ہکی دہاڑے پھاپھی چھیم جی نوں دسیا کہ اوہدا ناں پھاپھی نہیں اے۔

" مینوں پتہ اے جی، تیرا ناں فاطمہ بی اے —— ایں ناں ؟ "

" اوئے ہوئے توں نہیں بجھ سکیا ! "

" وت ہور تیرا کیہ ناں اے ؟ "

" میرا ناں سنداں اے جی "

" سنداں کیہ ہوندا اے بھلا ؟ "

"سندر کور ـــــــ میری دادی مینوں سندراں آکھیندی اے"

"سندراں کوئی مسلماناں دا ناں اے"

پر بھیم جی کیہ جانن مسلمان ہونا کیہ ہوندا اے تے مسلمان نہ ہونا کیہ ہوندا اے۔ اونہاں نوں کیہ پتہ ہا ایہہ سُندر کور جنتے دی اپنی پوتری (؟) نہیں ایہہ تے راج کور دی دھی اے۔ راج کور صدیق ٹنڈے جس نوں لتاں توں نپ کے چیر چھوڑیا ہا۔ صدیق ٹنڈا جنتے دا پُتر ہا تے جنتے اللہ رسولؐ دے واسطے پا کے ورھے کو دی جاتکڑی نوں بچا لیا ہا۔

"وے بھیڑیا! ایہہ کرتوت نہ کریں بی آخر آل اولاد آلی ہاں"

تے صدیق ٹنڈا ایہہ سوچ کے چپ ہو گیا ہا بھئی کوئی نہیں سپ دی دھی وڈی ہو لوے۔ راتاں دا ناشتہ ہی سہی ـــــــ۔

تے اج بھابھی دے من چوں پتہ نہیں کیکن سندراں چیک مار کے باہر نکل آئی ہوئی تے مڑ مڑ پئی آکھیندی ہائی۔

"میرا ناں سندراں اے"

بڈھی جنتے دی جھولی وچ ہک سینی پئی پلدی ہائی تے اس اہدے مونہہ اُتے نویں دھرم دا پوچا ناہ ملن دتا۔

"پر تیرا ناں سندراں کیوں اے؟" بھیم جی مچل پئے کہ راج کور دا دُدھ مچل پیا! اوہناں دیاں ناڑاں وچ۔

"میں مسلمان نہیں بھیم میری دادی مینوں دسیا اے"

"پر تیری دادی تے مسلمان اے۔"

"توں نہیں منندا تے نہ مَن ــــ میرا کوئی زور اے" بے وس جیہی ہو کے سُندراں آکھیا۔

تے اُس بے وسی وچ چھیم جی نوں کوئی اوپری لشک دِسی۔

"پھاپھی توں رُس گئی ایں میرے کولوں"

"ہیں ــــ ہیں ــــ نہیں ہیں تے"

"جے توں رُسی نہیں تے چل آ دت کھیڈیئے۔"

"نا نہہ کھیڈ دی ــــ جو کرنا ای کر لے"

پھاپھی دیاں اکھاں یکدم پتہ نہیں کیوں بھجھ پیاں۔

"توں جے میری سکی بھین ہوویں آہ تے اِنج نہ آکھیں آہ" موٹی ہوئی آواز وچ چھیم جی آکھیا۔

پر ایہہ گل سن کے آپا ہوری جیکن جی پئے ہون۔ اُدھی چھٹی ویلے چھیم تے پھاپھی نوں بوٹیاں کول گلاں کریندیاں دیکھ کے آپا ہوری بی انہاں دے پچھے آن کھلوتے ہاہن

"بھین بھرا" انہاں تسلی نال سوچیا تے بوٹیاں کولوں: بچھانہہ پرت پئے۔

۱۸

تے جدوں سراج صاحب نے چھیم جی نوں پہلی وار ویکھیا اوہناں نوں اوہدے اُتے اپنے بال پن دا جھولا پیا ۔ خاص کر اوہدیاں اکھیں ، اوہناں نوں سگویاں اپنیاں اکھیں لگیاں ہاہن ۔ اوہناں وچ کوئی چپ ہائی شرارت بھری چپُ ۔ تے فیر کجھ ہی دیر وچ چھیم جی دی زبان قینچی ہار چل پئی ہائی تے اوہ حیران بنے اوہناں دی بکواس سنی ویندے ہاہن ۔ سراج صاحب نمبرداری دے سبھ توں نکے بھرا ہاہن تے شہر وچ کالج دیاں چھوہراں کڑیاں نوں تاریخ پڑھاندے ہوندے ہن تے نظماں لکھدے ہوندے ہاہن ۔ گرمیاں دیاں چھٹیاں اوہ ایتکی اپنی بھین کول رہن آئے ہاہن ۔ تے اج چھیم جی نوں مل کے تے اوہناں دی بکواس سن کے اوہناں نوں خوشی پئی ہوندی ہائی ۔

"اسس چھوہر دیاں اکھاں وچ حیاتی دی کیڈی اگ اے پر اس اگ دے پچھے جو کجھ سواہ ہو چکیا اے۔ اُس نوں کیہ آکھیے" سراج صاحب چھیم جی دے ٹُر دین پچھوں سوچاں وچ ڈبے پئے ہاہن.

"کیہڑیاں دھیاناں وچ ڈبیا پیا ایں چھوہرا" نمبردارنی سراج صاحب دے سر اُتے آن کھلوتی ہائی۔

"کجھ نہیں باجی ———" اوہناں گھابر کے آکھیا پر فیر گھمبیر صورت بنا کے پچھن لگے.

"ایہہ چھیم کیہ ناں ہویا بھلا ——— مینوں تے لگدا اے جیکن اہدے کسے پیارے ایہہ ناں دھریا ہووے"

تے سن کے نمبردارنی دیاں اکھاں وچ ہنجو کنب گئے.

"ہاں اہدا ناں سلیم اے پر سبھ توں پہلے اہدے کسے بڑے ہی پیارے اوہنوں چھیم جی آکھیا ہا ———"

"اس پیاری ہستی دا ناں ———؟"

"چنی"

"چنی". بولدیاں نمبردارنی دے ہونٹھ کنب گئے تے سن کے سراج صاحب دے مونہہ اُتے ہنیرا پسر گیا.

تے وت ساری گل جیکن انہاں دی سمجھ وچ آگئی ہووے

۱۹

"آپی ! تسیں سراج صاحب نوں ملسو ؟"
چھیم جی دو بے دہاڑے اپنی استانی کولوں پچھیا۔
"کون سراج صاحب ــــــ ؟"
"چنی دے ماماجی ــــــ"
"چنی دے ماماجی ــــــ ؟ کتھے نیں اوہ"
"چنی ہوراں دے گھر آپی ــــــ میں کل انہاں نوں ملیا ہاں۔"
"ہلا ہلا توں اپنی پڑھائی دا دھیان کر"
آپا ہوری کاہلی نال بول پئے پر سراج صاحب دا ناں جیکن انہاں دیاں اکھاں وچ جم گیا ہووے۔ انہاں ویکھیا اوہ مسیتی یسرنا القران پڑھدے

پئے نیں تے راجو ـــــ" پر انہاں دی سوچ وچکاروں ہی ٹرٹ گئی۔ چھیم جی بول پئے ہاہن۔

" آپی ! اوہ پوریاں سولاں جماعتاں پڑھے ہوئے ہن۔ کل انہاں مینوں بہوں سارے وڈے آدمیاں دیاں کہانیاں سنائیاں ہاہن ـــ میں انہاں نوں آکھیا میں بی وڈا آدمی بنساں ہیک دہاڑے ـــ"

" ہونہہ وڈا آدمی ـــ کدی شیشے وچ اپنا مونہہ ویکھیا ای؟" پتہ نہیں آپا ہوراں ہیک دم کیوں نکی جیہی جاتکڑی ہار چھیم جی نوں چڑھاون لگ پئے ہاہن۔

" ہاں بنساں وڈا آدمی ـــ ضرور بنساں۔ تسیں اپنے آپ نوں کیہ سمجھدے ہو" چھیم جی بی بل پئے پر جلدی ہی انہاں نوں سنبھلنا پیا۔ تاڑ کرینیدی ہوئی چینڈ چھیم جی دا مونہہ بھن گئی ہائی۔ سارے کڑیاں چھوہر گھابر کے ایدھر ہی ویکھن لگ پئے۔ بھابھی بھج کے چھیم جی دے کول آئی تے انہاں دی گلھہ ملن لگ پئی ـــ آپا ہوراں مونہہ دوجے پاسے بھنوا لیا۔ بھابھی ہی آکھدی ہائی۔

" آپی آپی چھیم نوں کس چڑھی ہوئی اے دیکھو "

سچی مچی چھیم جی کس نال پئے بھکھدے ہاہن۔ آپا ہوراں اوہناں نوں گھٹ کے کلیجے نال لا لیا۔ بھابھی دیاں اکھاں وچ خوشی دے پھل کھڑ پئے۔

۲۰

ہکی شاہیں آپا ہوری نمبردارنی دے گھر گئے تاں اُتھے سراج صاحب بی بیٹھے ہوئے ناہن۔ آپا ہوری گھابر کے پرتن لگے تاں نمبردارنی ہس پئی۔

"کُڑئیے پرت کیوں چلی ایں —— ایہہ میرا بھرا اے راجو —— اُنج ناں سراج مُنو"

آپا ہوری اگے ہو کے ہکی ہیٹھ اُتے اُڑ کے بہہ گئے۔

"نیویں کیوں پائی آ کُڑئیے! نالے دل کر کے منجی اُتے بہو۔ ایہہ کوئی پرایا گھر اے ——؟"

آپا ہوراں دل کر کے منجی اتے بہہ گئے تاں نمبردارنی آکھیا۔

"راجو! چنی ایہناں کول پڑھدی ہوندی ہائی"

"اوہ —— " سراج صاحب کولوں ہور کجھ بولیا نہ گیا۔

" سراج شہر کالج وچ پڑھاندا اے "
نمبردارنی پوری پچھان کراندیاں آکھیا
" کیہ پڑھاندے ہو تسیں ؟ " آپا ہوراں ہمت کر کے پچھیا۔
" تاریخ " سراج صاحب ٹھنڈا جیہا جواب دتا۔
آپا ہوری اگوں کیہ بولدے ۔ نمبردارنی آکھیا " راجو بڑا اتھرا چھوہر اے۔ دو سال پہلے جیل بی رہ آیا اے ۔ کالجی چھوہراں اُتے گولی چلی ہانی ناسے اوددوں ہی ایہہ بی ——— "
دَت تے تسیں بڑے وڈے آدمی ہو " آپا ہوراں نمبردارنی دی گل ٹُک کے آکھیا۔
" وڈا آدمی ——— ؟ " سراج صاحب ہس پئے " اوہ تے تہاڈے چھیم جی ہیں "
" اوہ ! تسیں جاندے ہو اوہناں نوں ؟ ہاں پرتساں اوہنوں کیہڑے پچھے راہ پا دتا اے۔ ساڈے دیس وچ ہر وڈا آدمی ٹھاتی گیراں دا سردار اے۔ " تے آپا ہوراں نوں پرسے چھُٹ پئے۔
" میرا ایہہ تے مطلب ناہ ——— " اوہناں گھابر کے آکھیا۔
" خیر وت بی چھیم جی کجھ بنسن ضرور ——— اُنہاں دیاں اکھاں وچ بڑی اگ اے ، پر اس اگ دے پچھے کجھ سواہ ہو چکیا اے۔ ایہو ماڑی گل ہوتی اے ؟ "
ماڑی گل ——— ؟ پر میں سمجھنی آں ایہو تے چنگی گل ہوتی

اے۔ آپا ہوراں ہک ہک لفظ اُتے زور دے کے آکھیا۔ سراج صاحب ہٹ ہٹ انہاں دے مونہہ ول ویکھن لگ پئے۔ ایہہ سوچ کے اُونہاں نوں ڈاہڈی حیرانی ہوئی جے ہک گراں دی دھویں پاکس استانی ایڈیاں ڈونگھیاں گلاں بی کر سکدی اے۔

۲۱

وَت آپا ہوری نِت نمبردارنی دے گھر آون لگ پئے. کدی چھیم جی بی آدین پر ہک گل بڑی عجیب ہوئی۔ چھیم جی پتہ نہیں کس گلوں اپنے چڑھن لگ پئے ہاہن۔ سراج صاحب نال انہاں پہلے ہی دن جیہڑا بیار پایا ہا اہدیاں نیہیاں ہلن لگ پیاں۔

ہکی دہاڑے اوہ نمبردارنی دے گھر آئے، پر حویلی وِچ ہی انہاں دے پیر جم گئے۔ دلان وِچ سراج صاحب تے آپا ہوری گھا مچھا ہوئے ہاہن شرم تے دکھ نال اوہ اوتھوں ہی پرت پئے انہاں دے کلیجے وِچ ہک زور دی پیڑ اٹھی تے انہاں اپنا سر ہکی کندھ اُتے دے ماریا۔ کندھ کچی نہ ہوندی تے پتہ نہیں کیہ ہو وَیندا ———.

دوجے دہاڑے چھیم جی سکول وَین توں نانہہ کردتی.

" میں نہیں پڑھنا —— نہیں پڑھنا نہیں پڑھنا "

اوہ چیک پئے تے انہاں دے اباجی خوشی بھری حیرانی نال اُنہاں نوں ویکھن لگ پئے۔

" اِس چھوہر نال کیہ بن گئیاں —— ایہہ تے پڑھائی پچھے جھلا ہویا وتدا ہا "

میں تے تینوں پہلے ہی پڑھن توں ہوڑیا ہا بچیا پر تیری آپا ہوراں —— "

" انہاں دی گل چھوڑو —— ہُن میں نہیں پڑھنا —— بس نہیں پڑھنا "

" انہاں تینوں کجھ آکھیا اے "

" مینوں کسے کجھ نہیں آکھیا —— بس مینوں ہن ہور تنگ نہ کرو "

تے بھیم جی دے اباجی کجھ سوچدے ہوئے چپ کر گئے۔

دوجے دہاڑے بھیم جی سکول کوئی نہ گئے۔ سارے چھوہراں کڑیاں نوں بڑی حیرانی ہوئی۔ اوہ بیماری ویچ بی سکول کدی ناہن گھسیندے ہوندے پر چھوہراں کڑیاں دی حیرانی ہور ودھی جدوں اوہناں سنیا بھیم جی اگوں پڑھن توں نانہہ کردتی اے۔ آپا ہوراں بی ایہہ گل سنی پر اوہ صرف مسکرا کے رہ گئے۔

" ایہہ وی چنگا ہی ہویا اے ۔ روز دہاڑی دی کھپ مکی " انہاں سوچیا۔ پر بھابھی اینج ناہی سوچ سکدی۔ اوہ اسے دہاڑے بھیم جی دے گھر گئی پر گھر اوہ کوئی نہ ملے۔ انہاں دی ماں دسیا بھئی اوہ اج کل دکان اُتے

اپنے ابے نال باہندے ہن۔ پھاپھی بھج کے دکان اُتے گئی اُس نوں ویکھ
کے چھیم جی باہر آ گئے۔ بزار وچ ٹردیاں چھیم جی دسیا۔

"میں پڑھائی بس کر چھوڑی اے"

"پر کیوں؟"

"میری مرضی"

"کیوں تیری مرضی؟"

"مینوں نہیں پتہ"

"توں وڈا آدمی نہیں بننا؟"

"نہیں"

"کیوں نہیں؟"

"مینوں نہیں پتہ"

تے پھاپھی حیران ہو کے چھیم جی نوں ویکھیا۔

"چھیم جے توں سکول نہ گیا تے میں بی کل توں نہیں وینا"۔ پھاپھی گل مکادتی
ہن چھیم جی پچی مچی سوچیں پے گئے۔ پر اخیر کسے اندرلے اُبال
وچ آ کے آکھن لگے۔

"توں جو مرضی آکھ : میں اگوں نہیں پڑھنا"۔

تے دوجے دہاڑے پھاپھی بی سکولوں غائب ہائی۔ تے دت اوہ
کنی دہاڑے ہور سکول نہ گئی۔

ہکی دہاڑے نمبردارنی دے گھر بیٹھیاں آپا ہوراں سراج صاحب

نوں دسیا۔

"میرا وڈا آدمی سکولوں نس گیا اے۔"

تے چانچک سراج صاحب نوں یاد آیا اوہناں کئی دہاڑیاں توں جھیم
جی نوں ناہ ویکھیا۔

"اس اگوں پڑھن توں نانہہ کر دتی اے۔"

"ایہہ تے بڑی ماڑی گل ہوئی۔"

"پر سانوں کیہ" آپا ہوراں سراج صاحب دیاں اکھاں وچ ڈبڈبیاں
تردیاں آکھیا۔

"سچی مچی ایہہ ماڑی گل ہوئی اے" انہاں کجھ سوچدیاں آکھیا۔

"ماڑی گل ہوئی اے تاں اسیں کیہ کریئے" آپا ہوراں کسے بیجے،
وپاری بار آکھیا تے سراج صاحب نوں انہاں دا ایہہ لہجہ ویکھ کے دکھ ہویا

"جھیم جی تہانوں کنا پیار کر دے نیں ——— کدی سوچیا تساں ایس بارے؟"

آپا ہوری کجھ شرمندہ جیہے ہو گئے۔ پر وت سنبھل کے آکھن لگے۔

"تے کیہ ہن ایں انہاں دے پیار دا ٔل بھراں؟"

ہاں ضرور ——— انہاں نوں پیار دی لوڑ اے۔ ——— مینوں
لگدا اے۔ اوہ مر ویسن جے ...."

"چھوڑو بی کیہڑا کیہڑا دکھ ونڈسو"

تے آپا ہوراں دیاں باہواں سراج صاحب دی گردن دوالے کسیاں
گئیاں۔ دت سراج صاحب بی ڈول گئے۔

نمبردارنی ہوری دوجے پاسے باھروں آئے مہزماناں وِچ رُدھے
ہوئے ہاہن تے اِتھے شہر تے گراں ہکی نکھے اُتے آکے ساہنجھے
ہو گئے ہاہن ۔

۲۲

سراج صاحب شہر پرت گئے۔ گراں اپنی جائی کھلوتا رہیا۔ چھیم جی کپڑیاں دے تھان کھولن تے ٹھپن لگ پئے۔ پھاپھی چرخے دی گھوکر وچ کدائیں کھڑاچ گئی۔ ــــ بشری نوں سکول زہر لگن لگ پیا۔ تے آپا ہوری ــــ انہاں نوں لگے جویں اوہ ہک وکاؤ مال ہون؟ انہاں نوں ہر ویلے کسے گاہک دی اڈیک رہن لگ پئی۔

ہکی دہاڑے نمبردارنی چھیم جی دے گھر آئی۔ تاں اوہ اس نوں ویکھ کے اکھاں چراون لگے نمبردارنی اگے ودھ کے اونہاں نوں اپنے کول دھریک لیا۔

"ماسی جی" چھیم جی دے ہونٹھ کنب گئے تے انہاں دیاں اکھیں دے بند پاٹ گئے۔ اوہ کنے دہاڑیاں توں دکھ دا ایہہ ہڑھ

ڈکی پھر دے ہا ہن ۔

" میں تہانوں لین آئی ہاں چھیم جی " نمبردارنی انہاں نوں چپ کراوندیاں آکھیا ۔

" کدے لَے ویسو میںنوں ماسی جی "

" سکول "

" جی ——— : " چھیم جی گھابر کے بس ایناں ہی آکھ سکے ۔

دت اوہ ضد جیہڑی چھیم جی دے من وِچ جم گئی ہائی اج ایہناں ہی ہنجھوواں وِچ کھُر گئی ۔ جے نمبردارنی اج بی نہ بوہڑدی تے پتہ نہیں دکھ نال انہاں دے سر دی کوئی ناڑ پاٹ دینی ہائی ۔

سراج صاحب شہر وین لگیاں نمبردارنی نوں ایہو گل سمجھا کے گئے ہاہن ۔ تے اَج ڈھیل پا کے نمبردارنی چھیم جی دی ضد نوں اپنے پیار دے سیک نال پِنگھرا دتا ہا ۔

" چھیم جی نوں پیار دی لوڑ اے " سراج صاحب نے نمبردارنی نوں وین لگیاں آکھیا ہا ۔

۲۳

وَت سکول اوسے سدھ پدھری سڑک تے ٹُر پیا ہا۔ چھیم جی نوں نمبردارنی سکول چھوڑ گئی ہائی تے چھیم جی دے نال بھابھی بی ہائی تے۔ آپا ہوراں نوں لگیا۔ ”چھیم جی انہاں نوں چیڑھاون آئے نیں“ پر چھیم جی کوئی گل نہ کیتی۔ اوہناں دے موہنہ تے ڈاہڈی چپ لگ گئی ہائی۔ بھابھی انہاں توں ہک سال اگے ہائی۔ تے چھیم جی چوتھی دا امتحان دے رہے ہا ہن۔ بھابھی دا پچھیکڑلا سال ہا۔ پر آپا ہوراں نوں جیکن ہن کسے گل نال دلچسپی ناہی رہ گئی۔ سراج صاحب مُڑ کے انہاں دی خبر بی ناہی لئی تے آپا ہوراں دے اگے پچھے ہنیرا ہی ہنیرا پسر گیا ہا۔

تے شاہ ہوراں اپنی دھیو دا حال ویکھ کے ہر ویلے سوچاں وچ

رہن لگ پئے۔ گنگے دیاں ٹھکریاں ہن اساری بھل گئیاں ہاہن۔

ہکی دہاڑے شاہ ہوراں دے گھر بہوں سارے مزمان آئے تے ہکی بڈھی زنانی ہک پاسے ہو کے شاہ ہوراں دے اگے اِک سوال پایا تے شاہ ہوراں اپنا سر نواں لیا۔ آپا ہوراں نوں ساری گل سمجھ آگئی تے مزماناں دے ویندیاں ہی انہاں شاہ ہوراں نوں صاف آکھ دتا۔

"میںنوں ایہہ فیصلہ منظور نہیں رلاباجی۔"

"کیہ آکھیا ای" شاہ ہوری جیکن چیک پئے۔ "تیرا دماغ چل گیا اے"

تے سچی مچی آپا ہوراں دا دماغ چل گیا۔ انہاں سوچ سمجھ کے ہک فیصلہ کیتا۔ پر جلدی ہی انہاں دا دماغ ٹھکانے لگ گیا ــــــ سراج صاحب انہاں دے خط دا جیہڑا جواب گھلیا ہا۔ اوہنوں پڑھ کے آپا ہوراں دا موہنہ ہنیرے وچ ڈُب گیا سراج صاحب لکھیا ہا۔

کلثوم :

آپ نے میرے بارے میں غلط سوچا تھا۔ میرے وقتی ہیجان کو آپ نے محبت سمجھ لیا ــــــ براہ کرم اپنے بزرگوں کے فیصلے کے آگے سر جھکا دیجئے۔ یہی درست راہِ عمل ہوگی۔

آپ کا مخلص

"سراج"

۲۴

دو جے دہاڑے کئی گھنٹیاں تائیں آپا ہوریں اُمنجی توں نہ اُٹھ سکے. تے وَت سارے گراں وچ رَولا پے گیا — ڈھائی ڈاکٹر سکولوں نکلیا تے اُہدیاں اکھاں چٹیاں چٹیاں پیاں لگدیاں ہا ہن. اُس نوں آپا ہوراں دی سرہاندیوں ہک چھٹی لدھی ہائی تے اوہ اس ورقے نوں اپنی مٹھی وچ گھٹ کے باہر آگیا ہا — پر ڈاکٹر اصل گل لکا گیا تے سارے گِراں وچ ہور کسے نوں پتہ نہ لگ سکیا کہ آپا ہوریں کینج مرے ہا ہن.

چھیم جی ہک واری وَت یتیم ہو گئے — اوہ ہنے ہی چوتھی پاس کر کے پنجویں وچ آئے ہن. پھاپھی پتہ نہیں کیکن پنجویں چوں فیل ہو گئی ہائی تے اوہ دوے ہن پنجویں جماعت وچ پئے پڑھدے ہا ہن.

آپا ہوراں دے مرن نال سارا گراں ہل گیا — ڈھائی ڈاکٹر

ٹک ٹک کے بھوکیر دا رہیا تے اُس اپنے ہوٹھ سختی نال بھیچ لئے۔
شاہ ہوری بہر مونہہ ولیٹ کے پاسے تے ہو گئے پر گنگے
دیاں چیکاں اللہ پاک دے عرش نال وبج ٹکرائیاں تے لگدا سی
ایہناں چیکاں نال عرش وچ چھیک پے وسن۔ نمبرداری نوں
چھیم جی دی فکر ہائی۔ اوہ اوہناں نوں اپنی مُکل وچ لکوندی پھری تے
وت بھینے وچ ہی نویں استانی دے آون نال جیکن سارے بھٹ
میلے گئے ہون۔

چھیم جی پھاپھی دی اُنگل پھڑ کے اَگے ودھدے رہے۔
اِہناں کتاباں نال ڈوہنگھی سانجھ بنالئی۔ پھاپھی اِنہاں نوں ایڈا پڑھن توں
کئی واری ہوڑدی پر اوہ ہس کے ٹال چھوڑدے۔ اوہ بہوں تنگ کریندی
تے آکھیند ے۔

"توں نہیں چاہوندی میں وڈا آدمی بناں ؟"

" تے پھاپھی کول اس گل دا کوئی جواب نانہہ ہوندا۔

اخیر امتحان سر تے آگئے —— چھیم جی ہور چھوہراں کڑیاں
نال وظیفے دے امتحان دی تیاری کیتی۔ —— تے وظیفے دے
امتحان چوں چھیم جی سارے ضلعے وچ فسٹ آئے —— پھاپھی
نوں لگیا جیکن اوہ آپ سارے ضلعے وچ فسٹ آئی ہووے پر چھیم
جی چپ ہاہن جیکن ایہہ گل اِنہاں دی مرضی دے اُلٹ ہو گئی ہووے۔

" توں خوش کیوں نہیں چھیم "

پر چھیم جی جیویں کیسے ڈونگھی سوچ وچ ہون وت اوہ اوس نوں نال لے کے گھر آئے۔

"بھابھی! میری تختی تے دھو دے۔"

تے بھابھی خوشی خوشی تختی دھو کے سکنی پا دتی ــــ اوہناں اوس تختی اُتے خوش خط کر کے

"وڈا آدمی"

لکھیا تے وت ہس کے بھابھی نوں آکھن لگے۔

"بھابھی ــــ چل قبرستان وجیئے آپی دی قبر اُتے"

تے بھابھی کجھ نہ سمجھدے ہوئے چھیم جی دے نال ٹر پئی۔ آپا ہوراں دی قبر اتے چھیم جی اپنی تختی دا مُنا گڈ دتا۔ وت انہاں دیاں لتاں کنبیاں تے اوہ قبر اُتے ڈھیہ پئے۔

بھابھی گھابر کے رون لگ پئی کجھ چر پچھوں چھیم جی اُٹھے تے چپ کر کے بھابھی دی انگل پھڑ کے گھر پرت پئے

"سُندراں ــــ!"

تے بھابھی حیران ہو کے چھیم جی دیاں اکھاں وچ ویکھیا۔

"حیران کیوں ہو گئی ایں سُندراں میں کوئی تیرا ناں غلط لیا اے"

پر سُندراں بٹ بٹ تکی گئی اہدے پلے کوئی گل نہ پئی۔

"تیرا بھرا ضرور وڈا آدمی بنسی سُندراں!"

تے جیکن بھابھی دی سمجھ وچ ساری گل آ گئی ہووے۔

اوہ اپنے بھرا دی انگل پھڑ کے ٹُرن لگ پئی تے راہ کنڈیاں نال پُرتا ہویا دور اسماناں تائیں ....

———— اکتوبر ۱۹۷۵ء

